

עִנְשָׁה חֵילָה

★ לפרשת יתרו ★

על דרך הפשט בעומק העיון ובהרחבת הדברים

◆ גליון 214 ◆

אם־יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו

בשבוע שעבר פורסם בריכוזי הציבור החרדי מכתב מסעיר שעורר הזים עצומים. מדובר בפניה אישית שכתב הרה"ג רבי חזקיהו יוסף בן שרה פייגא, לרפו"ש (פלמן) שליט"א, בנו של להבחל"ח הגאון רבי בן ציון פלמן זצ"ל, ולגודל חשיבות הדברים נביאו כאן מלה במלה:

היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו.

לכבוד ידידי שליט"א

לאחרונה אנו עדים לחרון אף ה', אשר רבים חלו ונפלו חללים, צרות שונות ומשונות בריבוי כזה שאינו זכור עשרות בשנים, אין יום שאין קללתו מרובה וכו'. ואף אני בעוונותי פגע בי יד ה', והריני בתפילה ובתחנונים לפני בעל הרחמים שיחוס עלי וישלח לי מרפא ומזור לגופי ונשמתי.

בעודי במיטת חוליי הריני פונה אליכם בבקשה ובתחנונים - חוסו עלי ועל שאר חולי עמך ישראל, וקבלו על עצמכם דבר קטן כדי להסיר חרון אפו,

"שלא לדבר בשעת התפילה וקריאת התורה",

ולקבל זאת לפחות לארבעים יום עבור רפואתי השלמה, חזקיהו יוסף בן שרה פייגא.

ברצוני לשתף אתכם במה שראיתי בחלום הלילה לפני כחודשיים (באמצע חודש חשוון).
הריני שומע בחלום הלילה קול, ללא דמות או מישהו שאני מכיר או זוכר, האומר לי
כך: "יוסי, תחזק את הנושא שלא לדבר בתפילה וקריאת התורה. לכל אחד יש תפקיד
בעולם, ועליך לחזק את נושא זה". קמתי בבוקר ולא התייחסתי לחלום, ואמרתי
"חלומות שווא ידברו".

שבוע לאחר מכן הופתעתי עד מאד לקרוא בעלון 'איש לרעהו' סיפור על אדם שגם חלם
חלום דומה להפליא, בו מבקשים ממנו לדאוג שיפסיקו לדבר בשעת התפילה וקריאת
התורה, ולאחר תקופה חלה אותו אדם במחלה הנוראה. אותו אדם חשב שיש קשר
בין הדברים, והחתיים 700 אנשים שלא ידברו בשעת התפילה וקריאת התורה, ולאחר
תקופה הוא החלים לגמרי מהמחלה.

חשבתי אף אני אולי גם כאן מתרחש סיפור דומה, אבל כדרכו של עולם לא התייחסתי
לחלומות. אמרתי "חלומות שווא ידברו".

לאחר כחודש וחצי (בתחילת חנוכה), חלמתי שוב את אותו החלום, אלא שאז אני רואה
את אבי מורי הצדיק רבי בן ציון פלמן זצ"ל עומד בהקיץ לנגד עיני, ואומר לי: "יוסי,
דבר זה נוגע אליך. יוסי, תדאג שיפסיקו לדבר בבית הכנסת בעת התפילה".
הפעם קמתי מבוהל, אך נרגעתי לאחר מכן ואמרתי לעצמי שזה כלום. הרי החלום חזר
ונשנה, כנראה חשבתי על כך ביום, והרי "אין מראין לאדם בחלום אלא מהרהורי
ליבו".

מאז התחלתי להרגיש לא טוב, וכשבועיים לאחר מכן גילו אצלי את המחלה הנוראה.
אני סמוך ובטוח שנענשתי ע"ז שלא התייחסתי למה שעוררו אותי פעמיים משמיא, ועוד
פעם אחת כשאבי מורי טרח וביקש בתחנונים לחזק דבר זה, ולא נעניתי.

ואצטט כאן דברים שאמר מרן הגר"ש ואזנר זצ"ל והובא בספר ב'רומו של עולם' עמו'
שמ"ו וז"ל: "התפשטות המחלה הנוראה המפילה חללים רבים, הנגרמת משום
שאנשים מזלזלים בקדושת בית הכנסת ומדברים דברים בטלים בשעת התפילה, וזוהי
הסיבה שהתפילות אינן מתקבלות לפני כיסא הכבוד – מאחר שמדברים באמצע
התפילה". והוסיף, שאם המתפללים יפסיקו לדבר בשעת התפילה, המחלה תיעצר.

ועל כן באתי כעת לכל מי שקורא דברים אלו, אולי בזכות ההתעוררות שתבוא מקריאת
דברים אלו, ירחם המרחם וישלח לי רפואה מן השמים בתושח"י.
המצפה לישועת ה', חזקיהו יוסף בן שרה פייגא.

בהקשר למכתב זה, סיפר הגרמ"י שניידר שליט"א, 'החברותא' של מרן הגראי"ל שטיינמן
זצ"ל, ממה שזכה לשמוע ממרן זצ"ל בגודל ענין הזהירות מלדבר בעת התפילה (הובא
בגיליון 'עטרת תפארת'):

דבר ראשון, מעשה שהיה עם רבינו בשנת תשנ"ז, כשהיה עדיין מתפלל מעריב בביהכ"נ "יוצאי פוניבז" רחוב חזו"א 10, והיו באים להתייעץ עמו אחרי התפילה, וביקש לצאת מתחילה מבית הכנסת, ולדבר רק אחרי שעברו את מפתן הכניסה. באחד הימים הגיע גברא רבא וניגש אחרי התפילה לרבינו לומר שלום עליכם, והמשיכו בכמה מילים. ורבינו לא רצה לומר לו 'בא ונצא החוצה', מפני הכבוד. אך לאחר מכן אמר לי רבינו בכאב: 'רק קיבלתי על עצמי שלא לדבר בבית הכנסת, ומיד בא השטן להכשילני'. וראיתי אח"כ שרשם רבינו לעצמו כמה קבלות, ואחת מהם היתה שלא לדבר דברים בטלים בבית הכנסת, והבנתי כוונתו.

כמו כן כשהסכים רבינו לעשות מנינים לתפילה בבית, אמר לי שיש בזה מעלה גדולה, כיון שאי"ז בית הכנסת, ואין בזה את החומר של איסור דיבור דברים בטלים [כמובן שלא בתפילה, רק האנשים הבאים להתייעץ וכו'].

ומעשה נורא היה בבהכנ"ס 'יוצאי חברון' ברחוב האר"י בב"ב, שנחלה שם אחד מהמתפללים והיה במצב חמור מאד, ובאו לשאול את רבינו עצה לחיזוק, ואמר להם שיקבלו על עצמם שלא לדבר באמצע התפילה, ומיד קיבלו עליהם תקנה זו בכל החומר, וב"ה זכה לחיות ולתפקד עוד כעשרים שנה!

וסיפר הגאון ר' יעקב שולביץ שליט"א, שבהזדמנות סיפר את זה הגה"צ ר' יצחק פוקס שליט"א במקום אחד שהיה שם חולה, וקיבלו עליהם לעשות כן, ומיד נתרפא החולה. וכן לפני תשע עשרה שנה אמר לי רבינו להוציא קונטרס דברי חיזוק [ונזקף לזכותו של בנימין גולדין שיחי' שהעלה רעיון כזה לפני רבינו], ואמר לי לכתוב כדלהלן: קבלה טובה להנצל מדבר רע, שלא לדבר בבית הכנסת ובית המדרש דברים בטלים. וכידוע המעשה עם התוי"ט שתיקן 'מי שברך' על זה כי נתגלה לו שהיתה תביעה בשמים על זה. ובימי החורבן האחרון - השואה - ידוע כי בארצות המזרח לא הגיעו הגזירות כי הם היו נזהרים מאד בקדושת בהכ"נ ובהמ"ד. וכמה פעמים יעץ רבינו דבר זה לקבלה כדי לבטל גזירה רעה.

והוסיף עוד הגרמ"י שניידר וסיפר: ובענין זה שמספר רבי חזקי' יוסף שליט"א שנגלו אליו משמים כמה פעמים בחלום, יש ללמוד את גדלותו של האדם. ובדומה לזה היה מראה רבינו הרבה את 'אגרת החלום' ששלח הגאון הצדיק רבי מרדכי אושימנער זצוק"ל לידידו הגר"פ מאנטיפלא זצוק"ל, מעשה דומה להנ"ל, שג"כ לא שת לבו לחלומות, ובסוף חלתה אשתו רח"ל, ואז עשה מהר מה שנתבקש.

ובאמת אין אתנו יודע עד מה, כי מצד אחד לא ראינו לרבנן קשישאי שמתייחסים כ"כ לחלומות, ובפרט בדורות האחרונים, וכפי שהיה מספר רבינו שאחד בא לחזו"א שחלם איזה דבר, וחשש מזה, אמר לו החזו"א: "בעל גאווה! מה אתה חושב, שאתה בכזו דרגה שיבואו אליך בחלום?!... אך מצד שני אנו עדים לחלומות שהתייחסו להם, וכמה פעמים היה מעיין רבינו בסידור רבי יעקב עמדין לבדוק פתרון חלומות. ובדידי הוי עובדא כמה פעמים שסיפרתי לרבינו מה שחלמתי, ואמר לי כיצד לפעול עפ"י"ז.

ויש שידוך אחד מופלא שיצא לפועל באחד מתלמידי רבינו, שכל שלשלת השידוך התחילה עפ"י חלום שאמר לי רבינו להתייחס אליו, והדריכני כיצד לפעול עפ"י. וסיפרו בני הגאון ר' שמר"ל גריינימן זצ"ל לרבינו על קטע אחד שמצא אביהם מכתבי החזו"א, ולא ידע להיכן זה שייך, ונגלה אליו החזו"א לומר לו היכן להכניסו, והתפעל מזה רבינו מאד. והם אמרו לרבינו שהגילוי היה בהקיץ, וביקש רבינו לראות בפנים מש"כ הגר"ש, ואמר שאינו מוכח שזה היה בהקיץ, אבל גם אם זה בחלום, יש לראות מזה את החשיבות שיש לתורתו של מרן זצוקלה"ה במרום, עד כדי כך ששולחים אותו לרדת לכאן בשביל קטע אחד מדבריו.

ועכ"פ, גם אם אי אפשר לייחס מאה אחוז לחלומות, אבל לימדני רבינו בנושאים שונים, שדבר נכון יש לקבלו, גם אם מצד המקור א"א לידע ברור שזה שליחות משמים. וממילא, דבר זה, שמבואר בשו"ע שהוא איסור חמור עד שגוערין בו, בודאי יש להתייחס לדברים בכל עוז, ונראה כולנו להתחזק בזה מאד בעז"ה, וכבקשת מכרינו הנעלה רבי חזקיהו יוסף בן שרה פייגא שליט"א, לקבל על עצמנו בל"נ "ארבעים יום" שלא לדבר באמצע התפילה וקריאת התורה, ויהיה זה לזכותו לרפואה שלימה במהרה. וגם כל הכלל כולו יזכו עי"ז לכל הברכות שבתורה, ונזכה שיקויים בנו והסירותי מחלה מקרבך, אמן.

חלק ראשון

ביאת יתרו

א. פרשה זו קצרה היא, ואין בה אלא ע"ב פסוקים, כמנין 'הנני בא אליך ב'עב' הענן', ועיקר ענינה הוא מתן תורה, ולכן מה מאד יש לתמוה על כך שנכלל בפרשה זו, גם כל המעשה עם יתרו חותן משה, והיה מן הראוי, לפי הבנתינו הפשוטה, לייחד פרשה זו לענין מתן תורה בלבד, ולהשאיר ענין יתרו למקום אחר. וביותר יש לתמוה, שעוד קדמה פרשת ביאת יתרו וכל ענינו, לעסק מתן תורה, והניחא למ"ד יתרו קודם מתן תורה בא, [רש"י עה"פ 'ויהי ממחרת' וכו'], י"ל דסיפרה תורה מעשה שהיה ע"פ סדר הדברים, אבל למ"ד יתרו אחר מתן תורה בא, אין לו מקום כלל בפרשה זו. ובין למר ובין למר, יש לתמוה עוד, מה ראתה תורה להאריך כ"כ בסיפור בואו של יתרו אל משה, ובתיאור מדוקדק של כל השיחות והדיבורים שהיו שם. והעולה על כולנה, עוד נקראה פרשה זו על שמו 'יתרו', והיה מן הראוי שתקרא הפרשה ע"ש סיפור מתן תורה.

ב. רש"י [י"ח א'] יתרו' שבע שמות נקראו לו רעואל, יתר, יתרו, חובב, חצר, קיני, פוטיאל. יתר, על פס שיתר פרקה אחת בתורה (להלן פסוק כא) 'זאתה תחזה'. יתרו' לכשתגיייר וקיים המלות הוסיפו לו אות אחת על שמו. 'חובב' שחבב את התורה. וחובב הוא יתרו, שנאמר (שופטים 7 יא) מצני חובב חותן משה. ויש אומרים רעואל מצני קל יתרו היה, ומה הוא אומר (שמות 3 יח) ותבאנה אל רעואל מצניו, שהתינוקות קורין לאבי מצניו מצניו. בפרש"י. הנה גם זה צ"ב מה שדקדקה תורה לכנות את יתרו בשבע שמות שונים, בכל מקום בשם אחר, דמה הטעם בזה ומה באה תורה ללמדנו. עו"ק, דמה שנקרא 'פוטיאל' הוא מ"ש 'ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה', ואמרו חז"ל [סוטה מ"ג]. 'מאי לאו דאחי מיתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים, והביאו רש"י ע"פ זה, והיינו שיתרו נקרא בשם 'פוטיאל' משום שפיטם עגלים לע"ז, ותמוה, דלא מצינו דבר זה בשום מקום שיתרו פיטם עגלים לע"ז, ומנ"ל לחז"ל להסביר שם זה על יתרו.

ג. [י"ח, ב'] וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפְרָה אִשְׁתּוֹ אַחֲרֵי שְׁלוּחֵיהָ. וברש"י אחר שלוחיה כשאמר לו הקלוש ברוך הוא במדין (שמות 7 יט) לך טוב מלרימה, (פס כ) ויקח משה את אשתו ואת בניו גו' וילא אהרן לקראתו, (פס כז) ויפגשוו זהר האלהים. אמר לו מי הם הללו. אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן. אמר לו למלרים. אמר לו על הראשונים אנו מלמערים ואתה בא להוסיף עליהם. אמר לה לכי אל בית מצני, נטלה קני צניה והלכה לה'. ויש לתמוה מדוע לא שלח משה לקרוא לאשתו צפורה ולשני בניו, מיד בצאתם ממצרים, והרי עומדים הם ערב מתן תורה, ומן הראוי שלא יעדרו אשתו ובניו ממעמד נשגב זה. ובפרט למ"ד יתרו אחר מ"ת בא, נמצא שבאמת לא היו נוכחים בניו ואשתו של משה במעמד מ"ת, וזה תמוה מאד.

ד. [שם, ג'-ד'] וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שָׁם הָאֶחָד גֵּרְשָׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה. וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֵלֶיךָ אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצֵּלֵנִי מִחַרְבַּ פְּרָעָה. יש לעיין מדוע הוצרך להזכיר כאן את טעם שמותיהם, והיה די לומר את גרשם ואת אליעזר. עוד צ"ב, מדוע אומר 'אשר שם האחד' 'ושם האחד', והיה יכול לומר כנ"ל, 'ואת שני בניה גרשם ואליעזר'. עוד יל"ע שאחרי שאמר על גרשם 'שם האחד' היה צ"ל על אליעזר 'ושם השני' אליעזר, או 'ושם האחר' אליעזר, ולא לומר גם עליו 'ושם האחד'. עוד ק' מדוע חילק את גרשם ואליעזר לב' פסוקים, והיה לו להכלילם יחד בפסוק אחד.

ה. [שם, ה'] וַיָּבֵא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֲנָה שָׁם. יל"ע מדוע נזכר כאן יתרו שוב בתוארו 'חתן משה' והיה די לומר 'יתרו', וידענו כבר שהוא חותן משה. ועוד שאם מזכירו בתוארו מדוע לא הזכיר גם התואר 'כהן מדין' שזכר למעלה, וכאן השמיטו. עו"ק מ"ש 'אשר הוא חונה שם הר האלוקים', שכ"ז נראה מיותר, ובשלמא מ"ש 'אל המדבר', כבר ביארו רש"י שהוא שבחו של יתרו, שהיה בכבודו של עולם ויצא למדבר מקום תהו, לשמוע דברי תורה, אבל ההמשך, 'אשר הוא' וכו', אין לו ביאור.

ו. [שם, ו'] וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֵנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלַיךָ וְאֶשְׁתָּךְ וְשְׁנֵי בָנֶיךָ עִמָּהּ. וברש"י 'אני חתך יתרו וגו' אם אין חתם יולא בניני לא בנן חתך, ואם אין חתם יולא בנן חתך לא בנן חתם. והדברים צ"ב, מדוע חשב יתרו שאין בכוונת משה לצאת לקראתו, עד שהוצרך לעמוד ולהתחנן לו שיצא בזכות אשתו ובניו, ולמה לא יצא משה עבור חותנו באשר הוא. עו"ק שנראה מסדר הדברים שבניו חשובים מאשתו, ומדוע.

ז. [שם, ז'] וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לְקִרְאָת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה וַיִּשְׁקֶלְלוּ. וברש"י זיננתו ויסק לו □ איני יודע מי הסתמוס למי, כשהוא אומר איך לרעסו, מי הקרוי איך, זה משה, שנאמר (במדבר יב ג) והאיך משה. גם בזה צ"ב דבתחילה נראה שלא רצה לצאת כלל לקראתו, ולבסוף לא רק שיצא, אלא גם השתחוה לו וגם נשקו.

ה'הסטוריה' של יתרו

ח. והנראה בזה דהנה שנינו [סוטה י"א]. 'א"ר חייא בר אבא א"ר סימאי, שלשה היו באותה עצה [דהבה נתחכמה לו, רש"י]: בלעם, ואיוב, ויתרו, בלעם שיעץ – נהרג, איוב ששתק – נידון ביסורין, יתרו שברח – זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית, שנאמר: ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתיים סוכתים המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב, וכתוב: ובני קיני חתן משה וגו'. הנה חזינן דישב בכבודו של עולם, שהיה מיועצי פרעה, וכשהעלה בלעם העצה להשליך כל ילדי ישראל למים, קם וברח למדין, משום שלא רצה להיות שותף לדבר זה, וזכה עי"ז שיישבו בניו בלשכת הגזית, וש"מ שעשה המעשה הנכון במצב שלו, שלא הייתה באפשרותו להתנגד לעצה הזו, ולכן היה חייב לברוח. ובחידושי הגרי"ז איתא 'וצ"ב דבשלמא בלעם שנהרג הוא שפיר מדה כנגד מדה מפני שיעץ, אלא איוב ששתק למה נידון ביסורים, וכן יתרו למה זכה שישבו מבני בניו בלשכת הגזית במה היה זה מדה כנגד מדה, והנראה בזה דטעמו של איוב ששתק היה מפני שלא רצה למחות משום שסבר שלא יועילו דבריו כלל ומשו"ה שתק, וע"כ נענש ביסורין וצעק, וזה מדה כנגד מדה להראות לו שאע"ג דגם עכשיו אין בידו להועיל, מ"מ צועק ולא יכול לשתוק, (כי אם כואב צועקים), ויתרו שברח ועזב בשביל מובתן של ישראל חצרות מלכים כי היה מיועצי פרעה, ע"כ זכה שישבו מבני בניו בלשכת הגזית, וע"כ זה שייך שפיר לסוגיית הגמרא דאיירי לענין מדה כנגד מדה'. אבל עדיין אינו מבואר המידה כנגד מידה בענין בריחת יתרו, וצ"ע.

ט. [במדבר כ"ד, כ"א] וַיִּרְא אֶת־הַקִּינִי וַיֵּשֶׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מִוְשְׁבֵךְ וְשֵׁים בְּסֻלַּע קִנְיָד. ובגמ' סנהדרין [ק"ו, א'] 'אמר לו בלעם ליתרו: קיני, לא היית עמו באותה עצה?, מי הושיבך אצל איתני עולם? והיינו דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי סימאי: שלשה היו באותה עצה, אלו הן: בלעם איוב ויתרו. בלעם שיעץ – נהרג, איוב ששתק – נידון ביסורין, ויתרו שברח – זכו בני בניו לישב בלשכת הגזית' וכו'. והנה קודם שדבר בלעם על הקיני, דבר על עמלק ואמר, וַיִּרְא אֶת־עַמְלֵק וַיֵּשֶׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר רֵאשִׁית גֹּיִם עִמְלֵק וְאַחֲרֵיתוֹ עַדִּי אֶבְדֶּה, ובשמות רבה אמרו ע"ז, 'ד"א וישמע יתרו הה"ד (משלי יט) 'לך תכה ופתי יערים' וכה"א (שם "משלי" כא) 'בענוש לך יחכם פתי', עמלק ויתרו היו בעצה עם פרעה, כשראה יתרו שאבד הקדוש ברוך הוא את עמלק, מן העוה"ז ומן העוה"ב, תוהא ועשה תשובה, שכן כתיב למעלה כי מחה אמחה את זכר עמלק ואח"כ וישמע יתרו, אמר אין לי לילך

אלא אצל אלוה של ישראל ומנין אתה למד שעמלק והמדינים צריהם של ישראל שנאמר (במדבר כב) וילכו זקני מואב וזקני מדין, וכן (שופטים ו) מדין ועמלק ובני קדם, וכן בלעם הרשע אומר 'יירא את עמלק' שלא חזר בו, וכשראה ליתרו שעשה תשובה מה אמר (במדבר כד) 'יירא את הקיני', משל לצייד שהיה צד צפרים צד את הראשונה בא לצוד את השניה הלכה וישבה לה על איקונין של מלך עמד לו הצייד תוהא בה אמר לה אם אזרק עליה אבן אני מתחייב בנפשי ואם אתן את הקנה מתיירא אני שלא יגע באיקונין של מלך איני יודע מה אומר לך אלא למקום יפה ברחת ונפלטת, כך בלעם ראה ליתרו ועמלק בעצה עמד על עמלק ומחה שמו בא לראות יתרו מצאו שעשה תשובה אמר לו למקום יפה ברחת הוי איתן מושבך כאברהם, הוי 'לץ תכה' זה עמלק, 'ופתי יערים' זה יתרו'.

י. הנה במדרש הזה מבואר, שמדין ועמלק היו בדרגה שוה של צוררי ישראל, וא"כ כשברח יתרו למדין, הרי נתחבר בזה, דוקא לצוררים הגדולים של ישראל, ולא עוד אלא שנעשה שם לרבים המובהק ולמנהיגם של המדינים, כמ"ש רש"י פ' שמות [ב' ט"ז] עה"פ ולכהן מדין 'רז קצקן', והיה עוצד כל ע"ז קצטולס, וכמ"ס רש"י עה"פ 'מכל האלפים' מלמד קסיה מכיר ככל עבודה זרה קצטולס קלא הניח עבודה זרה קלא עזרה', והיינו שהיה גם ראש הכמרים של מדין, וא"כ היה בשיא השפלות בעולם, ואיך עולה דבר זה בקנה אחד עם בריחתו ממצרים, ומוכח לכאורה שלא הייתה בריחתו ממצרים אלא מאהבת עצמו, ואינו מעשה חיובי אלא להיפך, וצ"ע רב בכ"ז.

ה'תנאים' באירוסי משה

יא. ובילקוט שמעוני [שמות רמז קסט] עה"פ [ב, כ"א], זיואל משה לשבת את האיש', 'בשעה שאמר משה ליתרו תנה לי את צפורה בתך לאשה, אמר לו קבל עליך דבר אחד שאני אומר לך ואני נותנה לך לאשה, אמר לו משה מה הוא אמר לו הבן שיהיה לך תחלה יהיה לע"ז, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו. אמר לו השבע לי, וישבע לו, שנאמר 'זיואל משה', אין אלה אלא לשון שבועה שנאמר וזאל שאול את העם. לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה, מיד ותקח צפורה צר'. ובמדרש רבה 'ולמה השביעו? אמר לו: יודע אני שיעקב אביכם, כשנתן לו לבן בנותיו, נטלן והלך לו חוץ מדעתו. שמא אני נותן לך את בתי, את עושה כך? מיד נשבע לו ונתן לו את צפורה בתו. ור' נחמיה אומר: קבל עליו ללון עמו, ואין זיואל אלא לשון לינה, שנאמר: הואיל נא ולין (שופטים יט). ורבותינו אומרים: קבל עליו לרעות צאנו'.

יב. הנה למדנו שהתנה יתרו את נתינת צפורה למשה לאשה, בד' תנאים, א) שהבן הראשון יהיה לע"ז, ב) שישאר לגור אצלו, ג) שלא יקח את אשתו וילך למקום אחר, ד) שירעה את צאנו. ומשה אכן עמד בכל התנאים ושמר אותם, וכמ"ס רש"י עה"פ [ד', י"ח] זינצ אל יתר חתנו' ליטול קסות קסרי קצט לו, ובתרגום יונתן ב"ע עה"פ זיהי בדרך במלון' [שמות ד', כ'] 'והנה באורחה בבית מבתותא וערע ביה מלאכא דיי ובעא למקטליה מן בגלל גרשום בריה דלא הוה גזיר על עיסק יתרו חמוי דלא שבקיה למגזריה ברם אליעזר הוה גזר בתנאה דאתניו תרויהון'. ובבעל הטורים [פ' יתרו י"ח, ג'] 'כשנתן יתרו בתו למשה הוצרך להתנות שיהיה הבן הראשון לעבודה זרה ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו, אז מלתו צפורה ומחלה לו התנאי שהתנה עם אביה. לכן בכאן כתיב "כי אמר" כלומר אמר נגלה לכל כי אנוס היה על תנאי הזה, כי גר היה והוצרך לעשות מאמר יתרו. ומכל מקום נענש על התנאי שיצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה (ב"ב קט ב) וכו', ומיהו בגמרא (נדרים לא ב) משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד

שפגעו המלאך, שאמר משה אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק. וזה היה אליעזר (שמו"ר ה כד) שמשבא למצרים לא מצינו שהיה לו בן אח"כ.

יג. מכל התנאים שהתנה יתרו עם משה נראה פשוט, שהיה דבוק בע"ז, והיה משעבד את משה לרעות את צאנו לטובתו שלו עצמו, ולא נתן לו רשות לעזבו, כדי שיימשך גם הוא לע"ז שלו, וא"כ עדיין הוא בשפלותו הגדולה. אמנם מאידך גיסא איתא בשמות רבה, זלכהן מדין שבע בנות, זהלא הקדוש ברוך הוא שונא עבודת כוכבים ונתן מנוס למשה אצל עובד עבודת כוכבים? אלא אמרו רבותינו יתרו כומר לעבודת כוכבים היה, וראה שאין בה ממש, וביסר עליה, והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה, וקרא לבני עירו ואמר להם, עד עכשיו הייתי משמש אתכם, מעתה זקן אני, בחרו לכם כומר אחר, עמד והוציא כלי תשמישי עבודת כוכבים ונתן להם הכל, עמדו ונודוהו שלא יזדקק לו אדם, ולא יעשו לו מלאכה, ולא ירעו את צאנו, ובקש מן הרועים לרעות לו את צאנו ולא קבלו, לפיכך הוציא בנותיו, 'ותבאן ותדלנה', מלמד שהיו מקדימות לבא מפני פחד הרועים, 'ויבאו הרועים ויגרשום', אפשר הוא כהן מדין והרועים מגרשים בנותיו אלא ללמד שנידוהו וגרשו בנותיו כאשה גרושה, כד"א 'ויגרש את האדם'. והדברים נראים תמוהים עד מאוד, שקודם הגעת משה, כבר עשה יתרו תשובה, זנח את עצביו, חדל לשמש ככומר, ומחמת זה הוחרם ע"י כל תושבי מדין, ואעפ"כ, התנה עם משה שהבן הראשון יהיה לע"ז, ולא הרשהו למול אותו, וצ"ע.

דמותו של יתרו

יד. והנראה לומר בזה, דיתרו היה אישיות בלתי יציבה בדעתה, והיה מתהפך לכל כיוון, פעם החזיק בדרך אחת ופעם שינה לרוח אחרת, ומעולם לא התיצב על דרך ברורה. וזה פשר הדבר שעבד כל הע"ז שבעולם, שהדבר הזה הוא זר ומוזר, דכל בני האדם בעולם, קבועים בדעתם לאיזה שהיא ע"ז שעובדים אותה, ולא יחליפו ולא ימירו אותה לעולם, והולכים אחריה עד אבדן, כי כל מה שנוגע לדת ואמונה, הרי זה מושרש בנפש האדם עד עומקה. ויסוד הדבר הוא, כי תכלית הכל הוא העם היהודי המאמין בהשי"ת, ועבורו נברא העולם, וממילא גם כל תכונות נפש האדם, נבראו בו ע"פ המתכונת של האיש הישראלי המאמין בהשי"ת, והושרשה בו תכונת הנפש של אמונה בעיקרי הדת עד כדי מסירות נפשו, ותכונה זו קיימת בכל בני אנוש, רק שעובדי ע"ז, פועלת בהם מידה זו לרעה באמונת דתם המעוותת. אבל יתרו, לא כן הייתה דרכו, כי מעודו היה פוסח על שתי הסעיפים, ולא החליט מעולם היכן הוא עומד, והיה מנסה כל פעם ע"ז אחרת, ושוב מואס בה ומנסה ע"ז נוספת, עד שנמצא עובד כל ע"ז שבעולם.

טו. וזה גם פשר הדבר שקראה לו התורה בז' שמות שונים, כי בתוה"ק שמו של אדם משתנה לפי מעשיו ופעולתו באותה העת, כמו שמוכח מהרבה מקומות. והנה כשברח יתרו ממצרים למדין, לא נכתב ד"ז להדיא, אלא היא קבלת חז"ל, וממילא גם לא נכתב שמו באותו מעשה. אבל בזוה"ק איתא 'אמר רבי אבא הא כהן און לא כתיב ביתרו, כהן מדין כתיב, א"ל כלא איהו חד, בקדמיתא חמוי דיוסף כהן און אקרי, ולבתר חמוי דמשה כהן מדין, וכלא רזא חדא'. [תרגום:

'כהן און' וכהן מדין' הכל אחד הוא, בתחילה חותנו של יוסף ולבסוף חותנו של משה, והכל סוד אחד] מבואר כאן שיתרו הוא פוטיפרע דכתיב וַיִּקְרָא פְּרַעְזָה שֵׁם־יוֹסֵף צִפְנַת פְּעֻנֵחַ וַיִּתֶּן־לּוֹ אֶת־אֶסְנַת בַּת־פּוֹטִי פְּרַע כַּהֵן אֵן לְאִשָּׁה.

י ת ר ו ו פ ו ט י פ ר ע

טז. וכ' רבינו בחיי שם 'דרשו רז"ל: (ב"ר פו, ג) פוטי פרע הוא פוטיפר, ונקרא פוטיפר על שם שפיטם פרים ועגלים לע"ז, וזהו לשון "פוטיפר" מפטם פר, והוא נקרא פוטיפר, ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו, לפי שלקח את יוסף למשכב זכור. ודעתי לומר כי פוטיפרע היה שר משרי פרעה, וכאשר נסתרס ושנו את שמו פוטיפרע נתבייש בדבר ונעשה כומר בבית ע"ז, וזהו שכתוב בו: 'כהן און' האלוה שלו הוא און, וכן מצינו ביתרו שכתוב: (שמות ג, א) כהן מדין, ופירושו כומר לפי שהיה מפטם עגלים לע"ז. וכן איתא במדרש, 'פוטיפר שהיה מפטם עגלים לע"ז, פוטיפרע שהיה פורע עצמו לע"ז. ובגמ' [סוטה מ"ג, א'] 'תנא: לא לחנם הלך פינחס למלחמה, אלא ליפרע דין אבי אמו, שנאמר: והמדנים מכרו אותו אל מצרים וגו'. למימרא, דפינחס מיוסף אתי, והא כתיב: ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה, מאי לאו דאתי מיתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים! לא, מיוסף שפיטפט ביצרו. זילזל וכבש אותו ולא חשב. והלא שבטיים מצזים אותו, 'כלאמרינן צאלו הן הנקרפין (סנהדרין דף פב) לפיכך הולך ליחסו קס פנתם בן אלעזר בן אהרן הכהן, ראיחם בן פוטי זה, בן שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים יהרוג ושיא מישראל. אלא, אי אבוה דאימיה מיוסף – אימיה דאימיה מיתרו, ואי אימיה דאימיה מיוסף – אבוה דאימיה מיתרו. דיקא נמי, דכתיב: מבנות פוטיאל, חרי פוטי, 'מללא כתיב פוטיאל, [הרשב"ם והרשב"א] גרסו "ק"ו, א) פי' מדכתיב 'מזנות' צחלשון רביס' משמע, שמע מינה. ולפמשנ"ת הרי באמת זרעו של יתרו ושל יוסף הכל אחד הוא, ודו"ק. וגם ב' הפירושים של 'פוטיאל' הכל אחד הם, שפוטיפר פיטם עגלים לע"ז, ויוסף פיטפט ביצרו כנגד אשתו של פוטיפר זה, ודו"ק. ולפי"ז היה שמו של יתרו במצרים 'פוטיפר' ע"ש שפיטם עגלים לע"ז, ואח"כ כשנסתרס, נקרא שמו 'פוטיפרע', ע"ש הסירוס וע"ש שפער עצמו לע"ז, וזו עבודת בעל פעור, ושינה אז הע"ז שלו, שקודם היה מפטם ומקריב לע"ז, ואח"כ עבד לבעל פעור שעבודתו בפעירה.

יז. וכשהיתה אסיפת היועצים ב'הבה נתחכמה לו', ואמר בלעם העצה להשליך ילדי ישראל ליאור, עמד וברח, וע"כ שהוא משום שלא היה יכול לסבול העול הגדול הזה, כי בביריחתו הרי הפסיד כל מעמדו ועשרו, ואכן באותו רגע היה בצד הטוב, וקבל ע"ז שכר שזכו בניו לישב בלשכת הגזית שהוא כבודו של עולם, תמורת מה שהוא ויתר על כבודו ועל מעמדו. אמנם מיד אחרי שברח, שינה שוב דעתו והלך למדין ונתחבר שוב לצוררי ישראל, כי היה הפכפך בדעתו, ושינה אותה מרגע לרגע, וכנ"ל.

שמות משתנים

יח. וַתִּבְאֶנָּה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן. כאן מופיע יתרו בשם 'רעואל'. וחז"ל דרשו שם זה 'שנעשה ריע לא-ל', והוא משום שבאותו זמן הרי פרש מע"ז ומחמת זה נידוהו אנשי מדין והוצרכו לרעות צאנו, וכנת"ל כ"ז, וכל הפורש מע"ז הרי הוא מודה בהשם, ונקרא ריע לא-ל. אך אח"ז, כשאמר לבנותיו 'ואיו קראן לו ויאכל לחם', ובא משה לפניו והכירו, מיד שינה דעתו ונתהפך לצד השני. ובילקוט שמעוני עה"פ [ד, י"ז] 'זאת המטה הזו תקח בידך' איתא 'המטה שנברא בין העמשות נמסר לאדם הראשון בגן עדן, ואדם מסרו לחנוך, וחנוך מסרו לשם, ושם מסרו לאברהם, ואברהם מסרו ליצחק, ויצחק מסרו ליעקב, ויעקב הוליכו למצרים, ומצרים ליוסף, וכשמת יוסף, נטלטל כל ביתו וניתן בפלטיץ של פרעה, והיה יתרו אחד מחרטומי מצרים, וראה את המטה, וחמד אותו בלבו, ולקחו, והביאו, ונטעו בחוך גן שלו, ולא היה יכול אדם לקרב אליו, עד שבא משה לארץ מדין, ונכנס לחוך גן ביתו, וראה את המטה, וקרא את האותיות אשר עליו, ושלח ידו ולקחו, וראה יתרו, ואמר, זה הוא האיש, שהוא עתיד לגאול את ישראל ממצרים, לפיכך נתן לו צפורה בתו לאשה'.

ט. ונראה הביאור שראה יתרו שאין שום אדם יכול ליקח המטה ורק משה לקחו, הביין שהוא הגואל של ישראל, ובכדי למנוע את גאולת ישראל, הסכים לתת לו את צפורה, וקשר אותו אליו בכל התנאים המבוארים לעיל, בכדי שלא יוכל משה לעזוב את מדין, ולא תהיא גאולה לבנ"י, כי לא יהיה להם גואל אחר. ובזאת חזר לסורו ונעשה שוב כומר לע"ז. ואכן בפעם הבאה בה מוזכר שמו של יתרו, נאמר 'ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין', כי שוב אין שמו 'רעואל', שהרי אין הוא עוד ריע הא-ל, אלא ההיפך הגמור, ונקרא 'יתרו' שהוא שמו המקורי, כי כך נקרא ברוב המקומות בתורה, וגם חזר לשמש ככומר לע"ז, כי הכתוב קורא לו שוב 'כהן מדין', שחזר לסורו.

כ. וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל־יֵתֵר חֹתֵנו וַיֹּאמֶר לוֹ אֶלְכָה נָא וְאֶשׁוּבָה אֶל־אֲחֵי אֲשֶׁר־בְּמִצְרָיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדִים חַיִּים וַיֹּאמֶר יֵתֵרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם. הנה בכאן שוב נשתנה שמו של יתרו ל'יתר', וברש"י וַיָּשָׁב אֶל־יֵתֵר חֹתֵנו לִטּוֹל רְשׁוֹת, שהרי נשבע לו, והנה שוב נתהפך יתרו לטובה, ואכן התיר לו את שבועתו, והרשהו לקחת את אשתו צפורה ואת בניו למצרים, ולכן נקרא עתה בשם 'יתר', ע"ש שהתיר לו את שבועתו, ודו"ק.

וישמע יתרו כהן מדין

כא. וַיִּשְׁמַע יֵתֵרוֹ כַּהֵן מִדִּין חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא ה' אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם. וברש"י וַיִּשְׁמַע יֵתֵרוֹ מִכִּי שָׁמַע וְכֵן, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. משום שפסוק הטעמים במקרא משמעו, שעיקר מה ששמע יתרו, הוא מה שעשה אלוהים למשה, משום שיש על המילה 'משה' זקף קטן שהוא טעם מפסיק, ואין המילה 'משה' מחוברת למילה

ו'לישראל עמו', אלא עומדת בפני עצמה, ומתפרש הכתוב ששמע יתרו את אשר עשה ה' למשה, וזה העיקר, ואח"כ גם מה שעשה לישראל עמו. ויש לתמוה מה הוא הדבר שעשה ה' למשה דוקא. לכן פירש רש"י, קריעת ים סוף, שמשה הוא זה שקרע את הים, וזה נס גדול ועצום, שאין לו שום אפשרות, אם לא מעשה השי"ת, ומכיון שנס זה נעשה עבור הצלת בני"י, לכן הוסיף ואמר 'ולישראל עמו', שמחמת שהם עמו עשה עבורם נס זה. וכן מלחמת עמלק, שעיקר נצחון ישראל על עמלק היה על ידי משה, כמש"כ: **וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבֹר עַמְלֶק**, וזה דבר פלא שאין כמוהו, שינצחו מלחמה על ידי מה שמשה מרים ידיו כלפי מעלה, וברור הדבר שהוא מעשה ה', השולט בכל. ומכיון שנעשה הדבר עבור ישראל לכן אמר גם ע"ז, 'ולישראל עמו', וכנ"ל שמחמת שהם עמו ומשגיח עליהם בפרטות לכן עשה להם נס גדול זה.

כב. הנה אומר הכתוב 'וישמע יתרו... כהן מדין', ששמע כל הנ"ל בהיותו עדיין 'כהן מדין' היינו כומר לע"ז, דאע"פ שהתיר למשה את שבועתו, אבל החזיק עדיין בקלקולו, והיה בחשיבותו הראשונה, גדול ונכבד כמקדם, ובתוך מצבו זה שמע כל הנ"ל, והבין כי 'אין עוד מלבדו', וגמר בלבו להתגייר. 'ויקח יתרו חתן משה', כבר אינו 'כהן מדין' רק 'חתן משה', כי עוזב הוא את כל הע"ז ואת מקומו בכבודו של עולם, והולך אל משה ובנ"י להתגייר. לוקח אתו את צפורה ואת בניה, שהחזיק אותם אצלו אחרי שהחזירם משה אליו, ע"פ דברי אהרן שא"ל 'על הראשונים אנו מצטערים' וכו' וכנת"ל. והדבר ברור מאד, שמיד בצאת משה ובנ"י ממצרים, שלח לו משה ליתרו שישלח אליו בחזרה את אשתו ובניו, לא רק משום שעומדים לקבל את התורה, אלא גם משום שהולכים לא"י, ואין שום אפשרות שאשת משה ובניו יישארו במדין. אבל יתרו לא שלח אותם לבדם, אלא בא יחד עמם, שהרי בא הוא להתגייר, אכן אם לא היה עושה תשובה, גם לא היה שולח את צפורה ובניה, כי רצה להשאיר אותם אצלו שיילכו בדרכו עם הע"ז, אך מכיון ששינה דעתו לטובה, לקח אותם עמו בדרכו למשה.

כג. **וְאֵת שְׁנֵי בָנָיָהּ אֲשֶׁר שָׂם הָאֱחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אִמֹר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נֹכְרִיָּה. וְשֵׁם הָאֲחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי-אֱלֹקֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיִּצְלַנִּי מִחֶרֶב פְּרָעָה**. אמר הכתוב כי אע"פ ששהו בני משה אצל יתרו רחוקים ממשה, ויתרו היה כומר לע"ז, מ"מ נשארו בני משה, באותו מצב שהשאירם משה, שטעם שמותיהם 'גר הייתי בארץ נכריה', ו'אלקי אבי בעזרי', עדיים תקפים ונכונים, שאילו היו בני משה סרים ח"ו מדרך אביהם, שוב לא היה הולם אותם שם, שנתן להם אביהם ע"ש 'גר הייתי ואלקי אבי בעזרי'. אכן נשארו המה באמונתם, למרות הסבא יתרו שעובד ע"ז, ושמותיהם, עם טעמי השמות, שפיר הולמים אותם גם עתה. והסיבה למצב זה, שלא הושפעו כלל מדרכו הקלוקלת של הסבא יתרו, הוא משום 'ואת שני בניה', דהיינו שהכתוב מדקדק לומר 'בניה' על שם אמם 'צפורה', וכי 'בניה' הם ולא 'בניו' של משה, אלא בא הכתוב לומר, שנשארו באמונתם

מחמת שהם 'בניה', שציפורה חינכתם בדרכו של משה אביהם, ולא נתנה לסבא יתרו מקום להשפיע לרעה על חינכם. ולכן אמר הכתוב לשון 'אחד' על כל אחד מהם, משום שלא בא הכתוב למנותם, אלא לומר לך שכל אחד מהם היה 'מיוחד' כמו שהשאירו משה, ו'אחד' מתפרש כן בלשון 'מיוחד', וכמ"ש במגילה [כ"ח]. 'אם נאמר כבש למה נאמר אחד? אמר ליה: אחד – מיוחד שבעדו', ולכן גם חילקם לב' פסוקים שב"א יש לו חשיבות בפנ"ע וכנ"ל.

כד. 'וַיָּבֵא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמֶּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֲנֹה שָׁם'. הפסוק כולו נראה מיותר כי אחר שאמר 'ויקח יתרו וכו', אי"צ לומר גם 'ויבא יתרו', ודי אם יאמר 'ויאמר אל משה' וכו'. אבל נראה לומר דפירוש המקרא הוא שבא יתרו עם בניו שלו ועם אשתו שלו, שלקח את כל בני משפחתו לגיירם עמו, ולכן אמר כאן 'ובניו' ולא אמר 'ואשתו ובניה' כמ"ש קודם לכן, משום שכאן מדבר על בניו של יתרו ואשתו של יתרו. ואע"פ שהיב"ע תרגם 'וְאִתָּא יִתְרוֹ חֲמוּי דְּמֹשֶׁה וּבָנָיו דְּמֹשֶׁה וְאִנְתֵּיהּ', ע' פנים לתורה. ומצאתי בזוה"ק שמפרש כך, 'והא כתיב 'ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה' כלא איהו כללא חדא, ובניו, בניו דיתרו, דהא לבתר דאתא משה לגביה הוו ליה בניו, והכי הוה ביעקב דכיון דאתא לגביה דלבן ושוי דיוריה ביה הוו ליה בניו, אוף הכא משה כיון דשוי דיוריה ביתרו הוו ליה ליתרו בניו, וכל ביתיה אייתי עמיה, למיעל לון תחות גדפי דשכינתא'. והזכיר כאן שוב את התואר 'חתן משה', כי היה יתרו מתכבד עכשיו, במשה חתנו, וכמ"ש רש"י 'חתן משה כאן הוה יתרו מתכבד במשה, חני חותן המלך ולפענזר הוה משה תולס הגדולה בחמו'. ומ"ש 'אֶל־הַמֶּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֲנֹה שָׁם', בא לבאר שידע יתרו היכן שרוי משה, ולא היה צריך לחפשו, משום שבודאי שלח משה שליח ליתרו להביא אליו את צפרה ובניו וכנת"ל, וכאן רמז לך הכתוב דבר זה. ולמ"ד יתרו אחר מ"ת בא, אכן בתחילה עדיין החזיק יתרו בדרכו הישנה, ורק אחרי מ"ת התעורר לחזור בתשובה, ולכן לא שלח את אשתו ובניו של משה כששלח משה לקרוא להם, מהטעם שנת"ל, ולכן לא היו בשעת מ"ת.

כה. 'וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלַיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ. לפי כל מה שנת"ל, א"ש מה שהוצרך יתרו לבקש ממשה שיצא לקראתו, משום שמשה לא נתן אמון בכונותיו של יתרו, שהרי היה מכירו משכבר הימים שמשנה את דעתו לפרקים, ואפשר שעכשיו אכן רוצה להתקרב אל עם ישראל, אך יש לחוש שמיד אח"ז שוב יחזור לסורו, וכמו שהיה עושה לשעבר, ומשום כך לא יצא אל יתרו, כי לא רצה לקבלו כלל, ולא רצה לגיירו. ויתרו הבין היטב חששו של משה, ולכן שב ושלח לו שאם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך, שהרי עליה אתה ודאי סומך שכונתה לטובה, ורוצה להצטרף אליך. וגם בזה סרב משה לצאת, כי אם יצא עבורה, לא יהיה מנוס מלקבל גם את יתרו, וזה לא רצה משה. ושוב שלח יתרו, שאם לא בגינה צא בגין בניך, שאתה רוצה לחנכם כראוי, וסרב משה כנ"ל. ובמכילתא איתא 'ד' אליעזר אומר: נאמר למשה אני, אני הוא שאמרתי והיה העולם, אני הוא המקרב ולא המרחק, שנאמר 'האלוה מקרוב אני, נאם ה', ולא אלהי מרחוק'. אני הוא שקרבתי את יתרו ולא רחקתי, אף אתה, כשבא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשום שמים, אף אתה קרבתו ולא תרחיקהו. מכאן אתה למד, שיהא

אדם דוחה בשמאל וימין מקרבת, ולא כשם שעשה אלישע לגחזי ודחפו לעולם. והיינו שמפרש מ"ש 'אני חתנך יתרו' כאילו אמר 'אני - ה', אומר לך - חותנך יתרו בא אליך - קבלהו...

כו. מיד, וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לְקִרְאֵת חֲתָנּוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה וַיִּשְׁקֶלְלוּ, שאחר שא"ל הקב"ה שעליו לקבלו, הרי צריך לקרב את הבא להכנס תחת כנפי השכינה, בפנים שוחקות ובלב רחב, ולהשפיע עליו בכל דרך שהיא, וכמ"ש רש"י וַיִּסְפַּר מִסָּס לַחֲתָנוֹ □ לַמִּשְׁחָה אֵת לָנוּ לְקַרְנוֹ לַמּוֹרָה, וצריך לכבדו ולהעריכו על מה שעוזב את כל מעמדו וכבודו, ובא להצטרף לעם ישראל, ולכן השתחוה לו, ונשקו.

הזוה"ק

כו. כתב בזוה"ק 'ורוא דא ממש עבד קוב"ה בארעא, דתבר מלך זקן וכסיל, ודא הוא פרעה. בשעתא דאתא משה לפרעה, ואמר (שמות ה) אלהי העברים נקרא עלינו, פתח ואמר לא ידעתי את יי', ובעא קוב"ה דיתיקר שמיה בארעא, כמה דאיהו יקרא לעילא, כיון דאֲלֵקִי ליה ולעמיה [הכה אותו את עמו] אתא ואודי ליה קוב"ה... ולבתר אתבר ואתכפייא, ההוא 'כהן און' - יתרו, דמשמש תחותיה, עד דאתא ואודי ליה קוב"ה, ואמר 'ברוך יי' אשר הציל אתכם' וגו' 'עתה ידעתי כי גדול יי' וגו' וכיון דההוא מלך וכהן [פרעה המלך ויתרו הכהן] אודו קודש אברך הוא ואתברו קמיה, כדין אסתלק קוב"ה ביקריה על כלא עילא ותתא, ועד דאסתלק קוב"ה ביקריה כד אודן אלין קמיה, לא אתייהבת אורייתא, עד לבתר דאתא יתרו ואודי ואמר, 'עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים', 'ברוך יי' אשר הציל אתכם' וגו', כדין אסתלק קוב"ה ביקריה עילא ותתא ולבתר יהב אורייתא בשלימו דשלטנו על כלא... בשעתא דשאר עמין אתכפייין, אתיין ואודאן ליה קוב"ה, כיון דאינון אתכפייין ואודן ליה, כדין אשתלים יקרא דקודשא בריך הוא עילא ותתא, בשעתא דאתא משה לפרעה ואמר ליה, 'יי אלהי העברים נקרא עלינו' וגו', פתח איהו ואמר, לא ידעתי את יי', ובעא קוב"ה דיתייקר שמיה בארעא, כמה דאיהו יקרא לעילא, כיון דאלקי ליה ולעמיה, אתא ואודי ליה קוב"ה, דכתיב (שמות ט) 'יי הצדיק', איהו דהוה מלכא קרופינוס דכל עלמא, כיון דאיהו אודי, כל שאר מלכין אודון, דכתיב (שם טו) 'אז נבהלו אלופי אדום', אתא יתרו כומרא עלאה ורברבא, רב ממנא (דכל ממנא) דכל טעוון אחרנין, [כומר עליון ורב גדול ממונה על כל הע"ז בעולם] ואודי ליה קוב"ה ואמר, 'עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים', כדין אסתלק ואתייקר קוב"ה ביקריה עילא ותתא, ולבתר יהב אורייתא בשלימו דשלטנו על כלא... כגוונא דא כל עלמא דחילו, ואימתא נפל עליהו מקמי קוב"ה, וכיון דאתא יתרו דאיהו כומרא עלאה דכל טעוון אחרנין, [הוא הכומר הגדול של כל הע"ז] כדין אתחקף ושליט יקרא דקודשא בריך הוא על כלא, בגין דכל עלמא כד שמעו שמע גבורתיה דקודשא בריך הוא זעו, וכלהו הוו מסתכלן ביתרו, דאיהו חכים ורב ממנא, דכל טעוון דעלמא, כיון דחמו דאיהו אתא ופלח ליה קודש אברך הוא, ואמר 'עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים', כדין כללהו אתרחקו מפולחניהו, וידעו דלית בהו ממשו, כדין אתייקר יקרא דשמא קדישא דקודשא בריך הוא בכל סטרין, ועל דא אתרשים פרשתא דא באורייתא ושירותא דפרשתא הוה ביה ביתרו'.

כת. תוכן דברי הזוה"ק שא"א היה ליתן התורה לעם ישראל אלא א"כ תהיה כניעה מוחלטת של כל העולם לקב"ה באותה עת, וזה קרה ע"י כניעת פרעה וכניעת יתרו, לפני הבו"ת, וכניעת יתרו הייתה בשעה שאמר 'עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוקים', משום שכל העולם היה מסתכל על פרעה ועל יתרו, שפרעה היה מלך גדול מכל המלכים, ויתרו היה חכם וממונה על כל הע"ז של העולם, וכששמעו שאומר 'עתה ידעתי וכו' נתרחקו כולם מהע"ז שלהם

וידעו והבינו שאין בהם ממש, ונתעלה שמו של הקב"ה בכל הצדדים, למעלה ולמטה, בכל הבריאה כולה, ושלטה מלכותו של הבו"ת בכל העולמות. ולכן קדם סיפור יתרו למתן תורה, כי רק ע"י כניעת יתרו, הוכשר הדור לנתינת התורה. ולכן נקראה פרשה זו ע"ש יתרו, כי הוא היה המביא והגורם למצב זה של מ"ת. ואכן אין בפרשה זו כי אם מעשה יתרו וסיפור נתינת התורה, כי הכל דבר אחד הוא.

כט. והנה מפרשה זו ואילך כבר לא נזכר יתרו אלא בשם 'חבב', וכמ"ש בפ' בהעלותך ויאמר משה לחבב בן־דעואל המדיני חתן משה, ואמרו חז"ל שהוא משום שהיה מחבב את התורה, ובמכילתא אמרו 'כשם שהיה מחבב את התורה, כך בניו חיבבו את התורה מאחרי, לכן נקראו תרעתיים שמעתיים שוכתיים. 'תרעתיים', ששמעו תרועה מהר סיני. ד"א שהיו מחריעין בבקשתן ונענין. 'שמעתיים' ששמעו לקול דברי תורה. ד"א שהיתה תפלתן נשמעת. 'סוכתיים' שהיו יושבין בסכות. ד"א שהיו מסכנין על ישראל ומגינין עליהן'.

חלק שני

ויהי ממחרת

א. [י"ח, י"ג] ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את־העם ויעמד העם על־משה מן־הבקר עד הערב. וברש"י והי ממחרת – מולאי יום הכיפורים היה, כך שנינו בספרי, ומהו ממחרת, למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחק אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכיפורים, שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר (פסוק טז) והודעתיו את חקי וגו', ומשנתנה תורה עד יום הכיפורים לא ישב משה לשפוט את העם, שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד וקבר את הלוחות, ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכיפורים. ואין פרשה זו כתובה כסדר, שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה, אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה, שהרי נאמר כאן (פסוק כז) וישלח משה את חותנו ומליניו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י כט) נוסעים אנחנו אל המקום וגו', (קס לא) אל נא תעוזב אותנו, ואם זו קודם מתן תורה, משקלחו והלך היכן מלינו שחזר ואם תאמר קס לא נאמר יתרו אלא חובב, וזנו של יתרו היה, הוא חובב הוא יתרו, שהרי כתיב (שופטים ד יא) מצני חובב חותן משה'.

ב. תוכן דברי רש"י, שאף אם נתפוס שיתרו בא אל משה לפני מתן תורה, מ"מ נשאר יתרו עם בני אחר מתן תורה עד לשנה השניה, שאז התחילו את המסע הראשון לבוא לארץ כנען. ושם נאמר [י', י"א] ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת: ויסעו בני־ישראל למסעייהם במדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן. [שם, כ"ט-ל'] ויאמר משה לחבב בן־דעואל המדיני חתן משה נסעים אנחנו אל־המקום אשר אמר ה' אתו ללכת אתנו והטבנו לך כיהי דבר טוב על־ישראל. ויאמר אליו לא אלך כי אם אל־ארצי ואל־

מולדתי אֶלְדִי. ומכיון שבפרשתנו נאמר וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת־חֲתָנוּ וַיִּלְךָ לֹו אֶל־
 אֶרְצוֹ, אם נאמר שהפרשיות כתובות בסדרן, נמצא ש'ויהי ממחרת' היינו
 ממחרת הסעודה, וזה היה קודם מתן תורה, וא"כ חזר יתרו לארצו מיד, ואיך
 אפשר שמושה מבקש ממנו במסע הראשון כעבור שנה לכה אתנו והיטבנו
 לך'. אלא א"כ נאמר שהלך לארצו וחזר אחרי איזה זמן, וזה שולל רש"י
 בטענה, כי לא מצינו מפורש שחזר, וכל כי האי היה לה לתורה לפרש. ומה
 שיש להקשות ע"ז דכאן מדבר ביתרו, ושם עוסק בחובב, תי' ע"ז רש"י, 'הוא
 חובב הוא יתרו, והראיה לזה שהרי כתיב [שופטים ד', י"א] וַיְחַבֵּר הַקְּיִנִּי נַפְרִד
 מִלִּין מִבְּנֵי חֶבֶב חֲתָן מֹשֶׁה וַיֵּט אֶהָלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנָנִים אֲשֶׁר אֶת־קִדְשׁ, ש"מ
 שחובב הוא יתרו.

ג. אמנם לעיל ב' רש"י ריש פרשתנו [י"ח א'] יתרו – שבע שמות נקראו לו רעואל,
 יתרו, יתרו, חובב, חזר, קיני, פוטיאל. יתרו, על קס שיתר פרעה אחת בתורה (להלן פסוק
 כא) ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המלות הוסיפו לו אות אחת על שמו. חובב שחזר
 את התורה. וחובב הוא יתרו, שנאמר (שופטים ד יא) מצני חובב חותן משה. ויש אומרים
 רעואל אביו של יתרו היה, ומה הוא אומר (שמות ב יח) ותבאנה אל רעואל אביהן,
 שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי, וא"כ למ"ד דרעואל הוא יתרו, ונקרא
 גם חובב, איך יתפרש המקרא הנ"ל דפ' בהעלותך וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֶבֶב בֶּן־
 רְעוּאֵל, ולא יובן ד"ז אלא לאידך מ"ד דס"ל דרעואל אביו של יתרו היה, ומ"מ
 גם לדבריו נקרא יתרו גם בשם חובב. אבל למ"ד דנקרא יתרו בשם רעואל,
 א"כ אם חובב הוא יתרו, איננו בן רעואל, אלא הוא רעואל עצמו, וצ"ע. ואכן
 רש"י שם בפ' בהעלותך ב' חובב – הוא יתרו, שנאמר (שופטים ד, יא) מצני חובב
 חותן משה, ומה תלמוד לומר (שמות ב, יח) ותבאנה אל רעואל אביהן, מלמד שהתינוקות
 קורין לאבי אביהן אבא. ושמות הרבה [שני שמות] היו לו יתרו על קס שיתר פרעה אחת
 בתורה. חובב על שחזר את התורה וכו". אך לפי"ז אע"פ שיש לו שמות הרבה, מ"מ
 אינן אלא שש, ולא שבע כמ"ש כאן.

ד. אמנם אכתי לכו"ע יקשה, דאיך אפשר לומר ד'ויהי ממחרת' היינו ממחרת
 יוה"כ, והרי בסופה של פרשה כתיב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת־חֲתָנוּ וַיִּלְךָ לֹו אֶל־אֶרְצוֹ,
 ואם הלך מיד אחרי יוה"כ, שהוא עדיין בשנה הראשונה לצאתם ממצרים,
 איך מצאנוהו בשנה השניה, וכנ"ל. עו"ק, דאי נימא ד'ממחרת' היינו מחרת
 יוה"כ, איך נפרש פרשה אחריתי והיא בחומש דברים, שאומר שם משה לבנ"י
 [א', ו'–ז'] ה' אֵלֵהֶינוּ דְבַר אֱלֹהֵינוּ בְּחֹדֶב יֹאמְרוּ רַב־לָכֶם שָׁבַת בְּהַר הַזֶּה: פְּנֹן וְסָעוּ
 לָכֶם וּבְאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׂכֵנֵי בְּעֶרְבָה בְּהַר וּבְשִׁפְלָה וּבְנֶגֶב וּבְחֹזֶף הַיָּם אֶרֶץ
 הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבֹנוֹן עַד־ הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר־פָּרָת: [שם, ט'] וְאָמַר אֲלֵכֶם בְּעֵת הַהוּא
 יֹאמְרוּ לֹא־אוּכַל לְבִדֵי שְׂאֵת אֲתֶכֶם: [שם, י"ג] דְּהָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חַכְמִים וּנְבִנָּים
 וַיְדַעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימֶם בְּרֵאשִׁיכֶם: [שם, ט"ו] וְאֶקַּח אֶת־דָּאשֵׁי שְׁבִטֵיכֶם אֲנָשִׁים
 חַכְמִים וַיְדַעִים וְאֶתֶן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שְׂרֵי אֲלָפִים וְשְׂרֵי מֵאוֹת וְשְׂרֵי חֲמִשִּׁים
 וְשְׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשְׂטָרִים לְשִׁבְטֵיכֶם. פירוש הדברים, ש'בעת ההיא' היינו בשעת
 המסע הראשון שהיה בשנה השניה, דהרי קאי אמ"ש לפני כן – פנו וסעו לכם,

היה המעשה הזה, של מינוי שרי האלפים והמאות והעשרות, שע"פ פשוטו, הוא מה שמסופר בפרשתנו, שנעשה ע"פ עצת יתרו, וראיה לזה מרש"י שם עה"פ [שם, ט"ו] 'אנשים חכמים וידועים' – 'אבל נזונים לא מלאתי. זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מלא כלק, אנשים לדיקים, חכמים וידועים'. וכל זה היה בשנה השנית ליציאת מצרים, שאז היה המסע הראשון של עם ישראל. והנה דבר זה עומד בסתירה גמורה למה שמבואר כאן שמעשה זה היה למחרת יוה"כ בשנה הראשונה, וצע"ר.

ה. עוד יש להתבונן בזה, דיש שינויים רבים בין המסופר בפ' יתרו להמסופר בפ' דברים. חדא, דבפ' דברים לא נזכר כלל שמו של יתרו בענין זה, והרי הוא היה בעל העצה למנות שופטים שיעזרו על יד משה, ואילו שם נאמר 'ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא-אוכל לבדי שאַתְּ אַתְּכֶם', 'הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשיכם בראשיכם', דמשמע שמשה הגה מעצמו רעיון זה של שופטים, והשמיט לגמרי שמו של יתרו. ועוד, דיתרו אמר שיבחר אנשי-חיל, יראי אלהים, אנשי אמת, שנאי בצע, וכן כתיב 'ויבחר משה אנשי-חיל מכל-ישראל', ואילו משה אמר 'הבו לכם אנשים, חכמים, ונבנים, וידעים לשבטיכם', לא ראי זה כראי זה. ועוד, דבפ' יתרו נאמר 'שְׂרֵי אֲלָפִים שְׂרֵי מְאוֹת שְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֹת, וכולם הלא ו"ו החיבור חוץ מאחרו כנהוג, ואילו בפ' דברים אמר 'שְׂרֵי אֲלָפִים וְשְׂרֵי מְאוֹת וְשְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֹת, הכל בו"ו החיבור. ועוד, דביתרו לא הזכיר שוטרים, ובדברים נאמר 'וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם'. בדברים כתיב 'וַתַּעֲנֵנִי אֶתִּי וַתֹּאמְרוּ טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר-דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת, וביתרו לא נזכר כלל ד"ז. בדברים אמר 'וַאֲצִוֶּה אֶת-שֹׁפְטֵיכֶם בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר שְׁמַע בֵּין-אֲחֵיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם אֶדְק בֵּין-אִישׁ וּבֵין-אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ: לֹא-תִכְרֹו פְנִים בְּמִשְׁפַּט כְּקִטּוֹן כְּגֹדֶל תִּשְׁמְעוּן לֹא תִגְדְּרוּ מִפְּנֵי-אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא וְהַדְּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו, וביתרו לא נזכר מזה ולא כלום.

אין מוקדם ומאוחר

ו. והנראה בזה, דהנה יל"ע במ"ש רש"י לעיל עה"פ 'ויהי ממחרת', ל'אין פרקה זו כתובה כסדר, קלא נאמר ויהי ממחרת על קנה שניה, דקשיא טובא ממ"ש 'גמ' פסחים ו', ב' 'אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב: זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בחורה. – לא הקפידה תוכה על סדר מוקדם ומאוחר ופרקיות לנאמרו תחלה הקדימו המאוחרות לה. – אמר רב פפא: לא אמון אלא בתרי ענייני, נסתי פרקיות, אבל כח עניינא, במקראות הסדורות בפרקה אחת מאי דמוקדם - מוקדם, ומאי דמאוחר - מאוחר'. ובדידין הרי קרא ד'ויהי ממחרת' אינו פרשה בפנ"ע, אלא הרי הוא חלק מפרשה המתחלת וישמע יתרו ומסתיימת בזילך לו אל ארצו, ואיך אפשר לומר שפסוק זה אינו המשך לפסוק הקודם שנאמר בו 'ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכלן זקני ישראל לאכל-לחם עם-חתן משה לפני האלהים'.

ובע"כ צ"ל, דהא דאמרינן דבחדא עניינא לא אמרינן להאי כללא ד'אין מוקדם ומאוחר בתורה, היינו שלא נאמר להקדים את המאוחר, אבל כל שהוא על סדר הפסוקים שפ"ד, ואי"צ שיהיו המאורעות סמוכים ורצופים זל"ז, ואפשר שיהיה הפסק גדול ביניהם בזמנים. ולכן אין שום הכרח שקרא ד'ויהי ממחרת' הוא סמוך בזמן לקרא שלפניו, ואפשר שהיה זמן רב אחריו, דהעיקר שאינו מוקדם לו, אבל לאחרו לית לן בה.

ז. ואמנם תוספות במסכת ע"ז [כ"ד ב'] ד"ה 'יתרו לאחר מ"ת היה' כ' 'זלמ"ד קודם מתן תורה בא, קשיא מה שאמר משה אל יתרו, 'והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו', דהא עדיין לא ניתנה תורה, ועוד קשיא, מה שפי' רש"י בפרשת יתרו, שלא היה לו למשה שהות לשפוט ישראל עד מחרת יום הכפורים. ונראה דכל אותה פרשה ראשונה דיתרו נאמרה קודם מתן תורה אבל סוף הפרשה ודאי לא נאמרה עד לאחר מתן תורה אלא אנב שמספר ביאת חותנו מספר כל עניינו עד שחזר לארצו. הנה מבואר בשי' התוס' דאע"פ שנכתבה כאן כל פרשת יתרו מבואר ועד חזרתו, מ"מ לא התרחשו הדברים בזמן אחד וברציפות, אלא נתמשכו על פני זמן ארוך, רק התורה כתבתם בבת אחת. ועפ"ז י"ל כל הנאמר כאן בפרשה עד פ' י"ב 'ויקח יתרו' וכו', היה בזמן בואו, ואיכא למ"ד שהיה קודם מ"ת, אמנם מקרא זה ד'ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכלו זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים, היה בזמן אחר.

סעודת יתרו

ח. דהנה באמת צ"ב בסעודה זו שעשה יתרו, מה ענינה, לאיזה צורך עשאה, ומה חשיבותה עד שנאמר בה 'לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים'. והנה הרמב"ן ביאר וכ' 'גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו, אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים, ונתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. עמו ביום חתונתו כי חתן דמים הוא'. ובמסכת כריתות [ט', א'] איתא 'דבי אומר: ככם - כאבותיכם, מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים, בשלמא מילה, דכתיב: כי מולים היו כל העם היוצאים, בצעת יליאתן מלו. אי נמי מהכא: ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך ואומר לך בדמך לס פסת ולס מילס חיי וגו', הרצאת דמים, דכתיב: וישלח את נערי בני ישראל, זריקת למיס על המזבת. אלא טבילה מנלן? דכתיב: ויקח משה חצי הדם ויזרק על העם, ואין הזאה בלא טבילה'.

ט. והנה ענין כניסת בני לברית, נכתב בפ' משפטים [כ"ד, א'] 'ואל משה אמר עלה אלהי... ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים'. וכ' שם רש"י [וכ"ה בפסיקתא] 'פרסה זו נאמרה קודם עקרת סדנרות, ונארבעה צסיון נאמר לו עלה, וא"כ למ"ד יתרו קודם מ"ת היה, מסתברא מילתא שגם הוא נכנס לברית באותה שעה, וא"כ הדבר תימה במ"ש 'ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים', דלמה הוצרך ליקח כל זה, והרי הוי מצי להכלל בקרבנות בני שגם הם נכנסו לברית

באותה שעה. ומשמע מזה שהיה דינו חלוק משאר עם ישראל, שהם היו בני אברהם יצחק ויעקב, והוא היה מאומות העולם עובדי ע"ז, וצריך מעשה גירות בפנ"ע עצמו ואינו יכול להכלל בכניסת הברית של אבותינו. וא"כ י"ל דאע"פ שכלל ישראל נכנסו לברית קודם מ"ת, מ"מ מעשה הגרות של יתרו היה בזמן אחר, שהרי לא היה יכול להכלל בכניסת הברית של ישראל. וב'חידושי מרן רי"ז הלוי עה"ת, דייק והוכיח מהרמב"ן ומלשון הכתוב, דע"כ היה מעשה זה דגירות יתרו אחר הקמת המשכן, שהיה חייב להקריב קרבנותיו על המזבח, עיי"ש, וא"כ בע"כ הוצרך להמתין בגירותו עד לאחר הקמת המשכן.

י. ובזה מתפרש מקרא הנ"ל כמין חומר, דכתיב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֲלֵה וּזְבָחִים לְאֱלֹהִים, והלשון קשה, דהול"ל ויבא יתרו עלה וזבחים, או ויקרב יתרו, מהו ויקח. אבל הביאור כמ"ש בעל ה'הפלאה' בספרו 'פנים יפות' הנראה בכל התורה כתיב לשון הבאה ויבא קין וגו' [בראשית ד, ג], הביא את קרבנו [ויקרא ד, כג], הביאו את קרבנם [במדבר טו, כה]. אלא דהתם מיירי בקרבן שהקדיש משלו, וכאן כתיב ויקח לשון קנין שאמרו חז"ל משכו וקחו לכם צאן ואמרו חז"ל [מכילתא בא יב, כא] קחו מן השוק, והיינו שיתרו קנה מישראל, כדאיתא בפ' אין מעמידין [ע"ז] דף כ"ד ע"ב יתרו מישראל זבין ע"ש. ואפשר שאפילו אם הביא עמו מקנה לא רצה להקריב משלו שהיה חשש נעבד ומוקצה ונרבע, כדאיתא בפ' א"מ [שם א] ולכך קנה מישראל. וי"ל עוד לפי שאמרו חז"ל [ירושלמי קידושין פ"א ה"ד] משכו וקחו ללמדך שבהמה דקה נקנית במשיכה, א"כ היה צריך יתרו לקנות הבהמות במשיכה, והיה זה עליו למורח מפני שאחז"ל [ב"ב פד ב] דאין משיכה קונה ברה"ר ולא בחצר השותפים, ומחנה ישראל היה להם דין חצר השותפים, כמ"ש הרשב"ם בב"ב ס. ד"ה וירא ישראל שוכן וכו', ומחנה ישראל כחצר השותפים דמי שלא היה רשות הרבים, אלא מחנה לוויה כו', והיה צריך להמשיכה מכל מחנה ישראל כדי לקנותם, לכך קנה אותם בתחלה לשם עולה וזבחים, דאמירה לגובה כמסירה להדיוט, כדאיתא בקידושין דף כח ע"ב, והיינו דכתיב ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים שתחלת קנייתו היה בעולות וזבחים, וכענין שאמרו חז"ל [עירובין לו א] אין הקנין מתפרשת אלא בלקיחת הבעלים. והמשך הפסוק וַיָּבֵא אֶהָרֹן וְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַכֹּל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לְפָנָי הָאֱלֹהִים, מתפרש יפה כמ"ש החידושי הגרי"ז הנ"ל 'ובזה יבואר היטב סיפיה דקרא ד'ויבא אהרן וכל זקני ישראל' וגו', דכיון דההקדמה היתה לאחר שהוקם המשכן, א"כ הרי היו בהם גם חזה ושוק שנאכלין רק לכהנים, וזהו דכתיב 'אהרן וכל זקני ישראל', דהיה בהם גם חלק לכהנים גם חלק בעלים [וזקני ישראל אכלו מחלק בעלים שכבודם יתרו בזה] והיינו דמסיים בתריה 'לפני האלקים' דהאכילה היתה לפני ה' כדין קדשים הקרבים במשכן שאינו נאכלין רק לפני ה'.

מת י התגייר יתרו

יא. והנה המשכן הוקם בר"ח ניסן בשנה השניה, וא"כ היה מעשה הגיור של יתרו אחרי ר"ח ניסן בשנה השניה, ולא היה יכול לילך לו לדרכו עד מלאת לו י"ב יום, כי כן ימלאו ימי הנימולים להתרפא ממילתם, וכדמוכח מספר יהושע, ששם נאמר [ה', ח'] וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תָּמְנוּ כָּל־הַגִּיּוֹי לְהַמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד חַיֹּתָם, ופרש"י זינבנו תחתם באתרסון' ולא לנו על העיר. עד תותס - מן המכה. ומ"ש ולא צרו על העיר, היינו שאח"כ צרו על יריחו עד שנפלה, והמתינו

מלצור על יריחו עד שנתרפאו ממילתם. והנה מבואר שמל אותם יהושע ב' בניסן וכמ"ש שם הרד"ק ז"ל 'צעוד שהיו בגלגל לוא לו האל למוול כדי שיעשו פסח, כי ב' לחדק ניסן עזרו את הירדן, ובג' ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח, ולהזות ולטבול כי טמאי מתים היו בהם, וקיהיו נמולים כלם, כדי שיקריבו הפסח ב' ד', וארז"ל כי ב' לחדק, ביום בואם, הזו כלם הזאה ראשונה, שהיא הזאת ג', ובערב הפסח עשו הזאה שנייה, שהיא הזאת ז', שהרי לריך בין הזאה להזאה ד' ימים ומלו זאלו ד' ימים וטבלו ועשו פסחיהם צטהרה'. ובסדר עולם כתוב "בעת ההיא אמר ה' אל יהושע 'יהושע ה' [ב' בניסן, ויעש לו יהושע חרבות צורים וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות' [שם], ב' בניסן שחמו ישראל את פסחיהן שנאמר [שם] 'ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח וגו', בט"ז בניסן הקריבו בני ישראל את העומר שנאמר [שם] 'ויאכלו מעברד הארץ' וגו', אחר הפסח בכ"ב בניסן [ח] 'וסבותם את העיר וגו' ויהי ביום השביעי' וגו' [שם], רבי יוסי אומר יום השבת היתה מלחמה של יריחו'. ומכיון שנימולו ב' בניסן ולא החלו לצור עד כ"ב בניסן, ש"מ דזה הזמן של 'חיותם'.

ב. וא"כ גבי יתרו ג"כ י"ל דלא מל כל י"ב ימים הראשונים של ניסן, משום שהיו אז עסוקין בהקרבת קרבנות הנשיאים, ולא היה יכול להקריב אז קרבנותיו שלו, ואח"כ היו עסוקין בהקרבת הפסח, ולא מל אלא בכ"ג ניסן לאחר הפסח, והיה צריך להמתין אח"ז לכה"פ י"ב יום עד ר"ח אייר, ובכ' באייר נעלה הענין והתחילו במסעם הראשון, וא"כ שפיר י"ל דבאותם ימים שבין א' אייר לכ' בו, פנה יתרו לשוב לארצו ואז א"ל משה 'לכה אתנו והיטבנו לך'. והנה לא נתבאר שם בפ' בהעלותך מה היה בסופה של שיחה, שבתחילה כשבקש משה מיתרו ללכת עמם, סרב יתרו ואמר [וי, ל'] 'לא אֵלֶיךָ כִּי אֶסְאֵל-אֶרְצִי וְאֶל-מִוְלָדְתִּי אֵלֶיךָ. ושוב בקש משה וַיֹּאמֶר אֶל-נָא תַעֲזֹב אֶתְּנוּ כִּי עַל-כֵּן יִדְעַתְּ חַנְתָּנוּ בַּמִּדְבָּר וְהֵייתָ לָנוּ לְעֵינָיִם: וְהָיָה כִּי-תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטֹּוב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהִטְבָּנוּ לָךְ, אבל לא ידענו אם נעתר לו יתרו, או שעמד בסירובו והלך לו. אבל לפמשנת"ל ע"פ שי' התוס' בע"ז הנ"ל, הרי שמקרא שכתוב בסוף הענין בפ' יתרו וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת-חֹתָנוּ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל-אֶרְצוֹ, הוא שייך לכאן והיינו שעמד יתרו בסירובו והלך לו אל ארצו.

ג. והנה באמת יש לתמוה על מה שהמשיך משה להפציר ביתרו 'אל-נא תעזב אתנו' וכו', אחר שכבר סירב לו יתרו מתחילה, ואין זה מדרך אנשי המעלה, להמשיך ולהפציר בבקשתם אחר הסירוב. גם הלשון שאומר משה 'אל נא תעזוב אותנו', הוא משונה, שנשמע כאילו עוזב אותם יתרו ואינם יכולים בלעדיו, דלשון 'עזיבה' משמע שמניחו לגורלו בלי השגחה, וזה תמוה. אבל נראה לפרש כמש"כ הספורנו 'אל נא תעזוב אותנו. ילכו בניך לפחות עמנו: כי על כן ידעת חנותנו במדבר. ואם יעזבונו גם בניך תחללו את ה' בעיני האומות שיאמרו אילו ראה יתרו בהם ענין אלהי באמת לא היה עוזב אותם הוא ובניו. ובוזה הסכים משה ויתרו ובניו כי אמנם יתרו חזר אל ארצו כאמרו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו (שמות יח, כז) ובניו הלכו עם ישראל בלי ספק כמו שהעיד בספר שופטים באמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה (שופטים א, טז)'. ומתבאר בזה, שבתחילה דבר משה עם יתרו שישארו הוא ובניו, וכשסרב לזה יתרו, א"ל משה 'אל נא תעזוב אותנו' כלומר עזיבה

מוחלטת בלי שארית, והיינו שיישארו בניך לכה"פ, ולזה מתאים לשון 'עזיבה', והלך לו יתרו ונשארו בניו.

יד. והנה בספר הדר זקנים לבעלי התוספות איתא 'ונראה לפרש דלמ"ד רעואל זה יתרו. ס"ל נמי דחובב זה יתרו וז' שמות נקראו לו. דכתיב מבני חובב חותן משה. והא דכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה. הוא בנו של יתרו שנקרא שמו כשם אביו חובב. כדרך בני אדם שרוגילים לקרות בניהם כשמם. וכל השמות שנקראו לאביו נקראו לבנו נמי במקום אחר. וחבר הקני נפרד מקין מבני חובב חותן משה. אלמא קורין נמי לבנו חבר הקני'. וא"כ שפיר י"ל דלכך נקט הכתוב לשון זו 'לְחָבֵב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה' משום שבא לרמוז שדבר משה עם יתרו ועם בנו גם יחד ותיבות 'חֹתֵן מֹשֶׁה', מתפרשות בשתי משמעויות, הא' קאי על רעואל שהוא יתרו וחותנו של משה, וזה משום שחובב הוא בנו של יתרו, וזה מ"ש 'לְחָבֵב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי', שהכונה חובב בן יתרו, והב' קאי על חובב שהוא יתרו עצמו והוא חותן משה, והוא בנו של רעואל, שהרי אביו של יתרו נקרא רעואל וכנת"ל.

שיטה מהודשת

טו. עד כאן נתבארה פרשה זו שכל הנאמר בה היה ע"פ סדר הזמנים זה אחר זה, משום דבחדא פרשה יש מוקדם ומאוחר בתורה וכנ"ל. אכן יש מקום לומר באופן אחר. דהנה הגרע"א בהגהותיו שם בפסחים (ו' ב') העיר מהא דכ' רש"י עה"פ [בראשית ו, ג'] 'וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה' עד מאה ועשרים שנה אחרין להם לפי ואם לא יקונו אציל עליהם מצול. ואם תאמר משנולד יפת עד המצול אינו אלא מאה שנה, אין מוקדם ומאוחר בתורה, כזכר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שקולד נת תולדות, וכן מלינו נסלר עולם, הרי שמבואר דגם בחדא ענינא [אותה פרשה] איתא להאי כללא ד'אין מוקדם ומאוחר. ועוד העיר מרש"י עה"פ [שמות ד', כ'] 'וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיֵּרָכְבּוּ עַל־הַחֲמֹר וַיָּשֶׁב אֶרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מִטַּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ, שְׁהִיָּה צ"ל 'ויקח משה' וגו' לפני מ"ש 'וישב ארצה מצרים', וכ' ע"ז רש"י 'אין מוקדם ומאוחר מדוקלקים במקרא'. והרי הכא הוא באותו פסוק ממש ואעפ"כ אמר רש"י ע"ז האי כללא ד'אין מוקדם ומאוחר'.

טז. והנראה לענ"ד, דבאמת מוכח מזה דאמרינן להאי כללא ד'אין מוקדם ומאוחר בתורה' גם בחדא ענינא ואפי' בחדא פסוקא, ומ"ש שם בגמ' דבחדא ענינא ל"א, היינו בפרשיות שמדברות בהלכות ובציווים, אבל במה שמספר הכתוב מה שהיה שפיר אמרינן האי כללא. והרי שם בגמ' הוכיחו דבחדא ענינא ל"א להאי כללא מהא דדרשינן כלל ופרט, ואי אמרת אין מוקדם ומאוחר, אולי הוא פרט וכלל, א"ו בחדא ענינא ל"א הכי. וא"כ אי"ז נוגע אלא לפרשיות העוסקות בהלכה, אבל בתיאור מעשים שהיו, שפיר מצינן למימר 'אין מוקדם ומאוחר', וא"ש דברי רש"י בבראשית ובשמות הנ"ל.

יז. והשתא לפי"ז גם בפרשתנו נוכל לומר כן, דמקרא זה ד'זיקח יתרו עולה וזבחים' דנת"ל שהוא מעשה הגיור, היה בשנה השניה סמוך למסע הראשון, אבל מה שישב משה לשפוט את העם ומה שיעץ יתרו, זה היה קודם לכן, למחרת יוה"כ. ובזה יתורץ מה ששאלנו מפ' דברים לעיל באות ה', דמה שמינה משה שופטים ע"פ יתרו, היה למחרת יוה"כ, אבל מה שמספר משה בפ' דברים על מינוי שופטים, זה היה מעשה אחר, והוא היה 'בעת ההיא', היינו אחרי שאמר להם השי"ת 'רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם', דאז כבר הלך לו יתרו לארצו. וזה משום שכל מה שמינה משה שופטים ע"פ עצת יתרו, היה רק משום כבוד חותנו, שהרי באמת אי"צ משה לחותנו ולעצתו, וכל מעשיו ע"פ הגבורה, וכ"ז שלא נצטוה ע"ז, אין לו לעשות ולא כלום, אבל מחמת כבוד חותנו, עשה כל אשר אמר יתרו. אמנם ברגע שפנה והלך לו יתרו לארצו, ציוה לו הי"ת למנות שופטים ע"פ הדיבור ולפי הכללים שנאמרו לו, וזו סיבת כל השינויים המתוארים לעיל, עיי"ש. וזה מוכח ממ"ש שם רש"י [והוא מהספרי] 'ואמר אליכם צעת הסוף לאמר – מהו לאמר, אמר להם משה, לא מעלמי אני אומר לכם, אלא מפי הקדוש צורך סוף', שהכל היה ע"פ הדיבור, ואין לו שום שייכות עם עצת יתרו.

יח. ובזה א"ש מה שנקרא שמו 'יתר' ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה 'ואתה תחזה'. והוא תמוה מ"ש ש'יתר' פרשה, שנראה כמו שהיא פרשה מיותרת ואין בה צורך, ומדוע, והרי סו"ס נתמנו שופטים על פיו. אמנם לפמשנ"ת הוא הפלא ופלא, שבאמת על פניו נראה שאין בה צורך ו'מיותרת', שהרי עיקר מינוי השופטים היה ע"פ הדיבור בזמן אחר וכמשנ"ת, וכל ענינה של פרשה זו של 'ואתה תחזה', הוא רק מפני כבוד חותנו של משה, וזה חשיב ש'יתר' פרשה אחת בתורה, ודו"ק.

חלק שלישי

ויחרד כל העם

ויחרד כל ההר מאד

שירת דבורה

א. שָׁמְעוּ מְלָכִים הָאֲזִינוּ רִזְנִים אָנְכִי לָהּ אָנְכִי אֲשִׁירָה אֲזַמֵּר לָהּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: ה'
בְּצִאתְךָ מִשְׁעִיר בְּצַעְדְךָ מִשְׁדָּה אֲדוֹם אַרְץ רַעְשָׁה גַם־שָׁמַיִם נָטְפוּ גַם־עֵבִים
נָטְפוּ מַיִם: (ה) הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה', זֶה סִינַי מִפְּנֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: [שופטים פרק
ה, ג-ד-ה] וברש"י אנכי, אנכי כפול, שמעתי מדרש לא קפת הקדוש צורך הוא

שכר תצור וכרמל, שצאו למתן תורה לתת עליהם את התורה, וחזרו בצקת הפנים. אמר להם הקדוש ב"ה, סוף שאני פורע לכם כפלים: נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך, בתצור יאמר אנכי אנכי, נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בכרמל יאמר כפול ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים בימי אליהו: וצ"ב בזה, דאמנם כתיב שם הלא צוהו ה' אלהי ישראל לך ומשכת ביהר תבור, וגם כתיב ויגדו לסיסרא פי עלה ברק בן אבינעם הר תבור ועוד כתיב וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: [שופטים פרק ד, ו], אבל המלחמה עצמה והנצחון על סיסרא היו מחרשת הגוים אל גחל קישון: [שופטים פרק ד, יג] וגם השירה ששרו דבורה וברק לא נזכר בה הר תבור כלל. ועו"ק דמ"ש 'אנכי לה' אנכי אשרה', איך חשיב זה פרעון לתבור, תמורת מה שדבר ה' על הר סיני ואמר 'אנכי ה' אלקיך'.

ב. ומרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל אמר ע"ז יש לראות עד כמה גדול הענין של תורה וכל מה שקשור לתורה הנה לצורה הנביאה אחרי שנילחה את סיסרא אמרה שירה ופתחה ואמרה שופטים ה' ג' אנכי לה' אנכי אשרה אמר לה' אלקי ישראל אומר רש"י אנכי אנכי כפול שמעתי מדרך אגדה לא קפת הקב"ה שכר תצור וכרמל שצאו למתן תורה לתת עליהם את התורה כי שני הרים אלו ובמקום אחר נזכר גם חרמון לנו שתינתן עליהם התורה וחזרו בצקת הפנים אמר להם הקב"ה סוף שאני פורע לכם כפלים נאמר בסיני אנכי ה' אלקיך בתצור יאמר אנכי אנכי נאמרה ה' הוא האלקים בימי אליהו ע"כ. רואים עד כמה הגדלות של תורה, שכל הבריאה כולה מלפני שיהי' להם משהו שייכות לתורה, כי הרי ההרים עלמם בלח"ה לא שייך שיקבלו את התורה, רק לנו שתינתן עליהם התורה, כ"כ געגועים. כ"כ הם רואים שלכל הפחות יהי' להם איזה שייכות לתורה, והם לא זכו, וחזרו בצקת הפנים. ואמר להם הקב"ה אני לא חקפת אתכם, ואני פורע לכם כפלים, כי כמו שהי' קידוש שם שמים בזמן שהקב"ה אמר אנכי ה' אלקיך, ככה יהיה' קידוש שם שמים על ידי זה שדבורה תאמר לה' אנכי אשרה, וילא מזה אותו קידוש שם שמים, זה אני אתן לכם שכר, וזה השכר הגדול שנקרא שהקב"ה פורע להם. ועדיין צ"ב.

מות המלך עזיהו

ג. ובהפטרת השבוע [ישעיהו פרק ו, א-ד] בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא ונשאו מלאים את ההיכל: וברש"י בשנת מות – כשנלטרע: ושוליו – כמו שולי המעיל (שמות כח) תחתיתו ראיתו יושב על כסא בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזה שצא ליטול כתר כהונה: (ב) שרפים עמדים ממעל לו שש בנפים שש בנפים לאחד בשתים | יבסה פניו ובשתים יבסה רגליו ובשתים יעופף: (ג) וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא בל הארץ בבודו: (ד) וינעו אמות הספים מקול הקורא והבית ימלא עשן: וברש"י מקול הקורא – מקול המלאכים הקוראים. והוא היה יום הרעש שנאמר בו, ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזה (זכריה יד). זו ביום עמד עוזה להקטיר בהיכל, רעשן שמים לשורפו לומר דינו בשריפה, כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש (במדבר טז) וזהו שקראם שרפים שצאו לשורפו. רעשה הארץ לזולעו כסבורה דינו לזלע קרח שערער על הכהונה. יתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל

וגו' (במדבר י"ז) ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בצליעה וכעדתו בצריפה אלא כאשר לזר ה' זיד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך (שמות 7) והוליאה מלורעת כסלג אף כאן לרעת פרתה במלחו: והבית ימלא עשן - היה נמלא עשן: משמע מדבריו, שמחמת קריאת המלאכים, שנאמר ע"ז 'וקרא זה אל זה ואמר', נעו אמות הספים, ולפי"ז נמצא שבכל פעם שהמלאכים אומרים קדושה נעים אמות הספים, וא"כ אין לזה שום שייכות עם מעשה עוזיה, אבל ממה שהסמיך רש"י ענין עוזיה לפסוק משמע שתלי זה בזה. וא"כ עכצ"ל שסתם קדושה של המלאכים, אין נעים אמות הספים, ואין הבית נמלא עשן, ורק בפעם הזאת קרה הדבר מחמת חטא עוזיה. ועם כל זה, משמעות הכתוב שכל הרעש היה בשמים ונעשה ע"י המלאכים, אבל על הארץ מתחת, לא קרה מאומה.

ד. אמנם בזכריה [פרק יד, ג-ה] כתיב 'ויצא ה' ונלחם בגוים ההם פיום הלחמו ביום קרב: (ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על-הר הזיתים אשר על-פני ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה ולמה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה: (ה) ונסתם גיא-הרי פי-גייע גי-הרים אל-אצל ונסתם באשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך-יהודה [רש"י וניטעו אמות הספים ביום סנתנגע עוזיה:] ובא ה' אלהי כל-קדשים עמך: וביחזקאל [פרק לח, יח-כ] מפורש יותר - והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על-אדמת ישראל נאם אדני ה' תעלה חמתי באפי: (יט) ובקנאתי באש-עברתי דברתי אם-לא ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל: (כ) ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל-הרמש הרמש על-האדמה וכל האדם אשר על-פני האדמה ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל-חומה לארץ תפול: ולמדנו מזה כי בימי עזיה ג"כ היה רעש גדול עד שנסו כולם מפניו, וכן משמע בתנחומא פרשת צו שכ' מקול הקורא (ישעיהו ו') מקול המלאכים הקוראים, הוא היה יום הרעש שנאמר בו (זכריה יד) ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה וגו', כי ביום שעמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים וארץ ובאו השרפים לשרפו בשריפה כמו שנאמר (במדבר מז) ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת, על שהקריבו קטורת זרה, והוה שקראם שרפים שבאו לשרפו, ובאו שמים כמו כן לשרפו, והארץ לכולעו כסבורים דינו להבלע כקרח שערער על הכהונה יצאתה בת קול ואמר זכרון לבני ישראל (במדבר י"ז) ולא יהיה כקרח וכעדתו שערער על הכהונה לא יהיה כקרח בבליעה וכעדתו בשרפה, אלא כאשר דבר ה' ביד משה לו ביד משה בסנה שנאמר (שמות ד) הבא נא ידך בחיקך ויוציאה והנה ידו מצרעת כסלג, כלומר שנצטרע המעורר אף הצרעת זרחה במצתו והיה נחשב כמת. ובתנחומא פ' נח [סי י"ג] איתא באותה שעה נבקע ההיכל הילך והילך י"ב על י"ב מיל.

זרח משעיר - בצעדך משעיר

ה. 'ה' בצאתך משעיר בצעריך משדה אדום ארץ רעשה גם-שמים נטפו גם-עבים נטפו מים: ובפ' וזאת הברכה [פרק לג פסוק ב] כתיב 'ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת אש דת למו:

ובמדרש תנאים שם ה' מסיני בא, מלמד כשנגלה הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל הרעיש כל העולם כולו על יושביו שנ' (תה' כט ג - יא) קול ה' על המים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים קול ה' חוצב קול ה' יחיל מדבר קול ה' יחולל אילות באותה שעה נתכנסו כל אומות העולם אצל בלעם בן בער אמרו לו תאמר שהקב"ה מביא מבול על עולמו ומחריבו כשם שעשה לראשונים ה' למבול ישב אמר להן לאו היום הוא מולך בעולמו היום הוא מישב את עולמו שנאמר וישב ה' מלך לעולם תורה הוא נותן לעמו שבח הוא נותן לבניו שכר טוב ליראיו שנאמר ה' עו לעמו יתן אמרו לו אם כן ה' יברך את עמו בשלום: ד"א ה' מסיני בא, מלמד כשם שהרעיש הקדוש ברוך הוא את השמים ואת הארץ ביום מתן תורה כך הוא עתיד להרעיש בו את כל העולם כולו ביום שיפרע בו משעיר שנאמר (שופ' ה ד - ה) ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה הרים נזלו מפני ה' מה ת"ל 'זה סיני מפני ה' אלהי ישראל' אלא מלמד כשם שהרעיש הקדוש ברוך הוא את השמים ואת הארץ ביום מתן תורה כך הוא עתיד להרעיש בו את כל העולם כולו ביום שיפרע בו משעיר: ויש לתמוה, דבשלמא מה שהזכירה דבורה בשירתה 'הרים נזלו מפני ה', הוא משום הרי תבור וכרמל שפרע להן ה' במלחמה זו, אבל מדוע הזכירה ענין רעש הארץ וענין שעיר ואדום, ומה נוגע כ"ז למלחמת סיסרא, וצ"ע.

ו. והנה בפרקי דרבי אליעזר [פרק מא] איתא וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך [שם כ, א - ב]. יצא קול ראשון והשמים והארץ רעשו מחנו, והימים והנהרות ברחו, ההרים והגבעות נתמוטטו, וכל האילנות פָּרְעוּ. והמתים שבשואל חיו ועמדו על רגליהם, שנאמר [דברים כט, יד] כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום וכל העתידים להבראות עד סוף כל הדורות, שם עמדו עמהם בהר סיני, שנאמר [שם] ואת אשר איננו פה עמנו היום. וישאל שיהם חיים נפלו על פניהם ומתו, ויצא קול שני וחיו ועמדו על רגליהם. ובפרשתינו כתיב 'וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפָּר ואת ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחק: ופרש"י היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם, וכ"ה בפסיקתא זוטרתא וידא העם וינועו. ויועו, כמו נוע תנוע הארץ (ישעיה כד כ): ויעמדו מרחוק. היו נרתעין לאחוריהן שנים עשר מיל, כנגד מחנה ישראל, ומלאכי השרת מדין אותם, שנאמר מלאכי צבאות יודון יודון (תהלים סח יג): ולמדנו מכל הנ"ל כי ג' פעמים רעשה הארץ רעש גדול ונסו כל העם לכל עבר; א', בשעת מ"ת כשאמר השי"ת דברה ראשונה 'אנכי ה' אשר הוצאתיך מארץ מצרים'. הב' כאשר נכנס עזיהו להקטיר קטורת בביהמ"ק, וכנת"ל. הב' לע"ל בעת שיבוא גוג להלחם בישראל, וכנ"ל. אמנם נראה דבעת ההיא שיצא ברק להלחם בסיסרא, ג"כ היה רעש גדול בשמים ובארץ, וכמו שיבואר. דהנה עה"פ [דברים פרק לג פסוק ב] 'ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר לָמוּ הוֹפִיעַ מִדֶּהר פֶּאֶרְזָן וְאֶתְּהָ מִרְבֵּבֶת קִדְשׁ מִיִּמֵינוּ אֲשׁ דָּת לָמוּ: כ' רש"י זרח משעיר למו - שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא ללו: הופיע ה' להס: מהר פארזן - שסלך עס ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה, ולא ללו: ואיתא בזוה"ק אמר רבי יוסי (שופטים) יי בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה' בשעתא דקודשא כריך הוא תב משעיר דלא קבילו אורייתא ארץ רעשה וגו' מאי טעמא רעשה בגין דבעאת לאהדרא לתוהו ובוהו רהכי אתני קודשא בריך הוא בעלמא: אי קבלון בני ישראל אורייתא מוטב, ואם לאו אהדר עלמא לתוהו ובוהו, כיון רחמאת ארעא דהא אזמין קדשא בריך הוא לכל עממיא דיקבלו אורייתא ולא קבילו ומכל עממיא לא אשתארו אלא ישראל בלחודייהו, חשיבת ארעא דישראל לא יקבלון כוותיהו, ובגין כך ארץ רעשה. כיון דאמרו נעשה ונשמע מיד שקטה. הדא הוא (תהילים ע"ו) ארץ יראה ושקטה יראה בקדמיתא ולבסוף ושקטה. [תרגום]. בשעה שהקדוש ברוך הוא שב משעיר שלא קבלו את התורה ארץ רעשה וגו' מה הטעם רעשה משום שרצתה לחזור לתוהו ובוהו שכך התנה

הקדוש ברוך הוא בעולם אם יקבלו בני ישראל את התורה - מוטב ואם לאו יחזור העולם לתווה ובוהו כיון שראתה הארץ שהרי הזמין הקדוש ברוך הוא לכל העמים לקבל התורה ולא קבלו, ומכל העמים לא נשארו אלא ישראל לבדם, חשבה הארץ שישראל לא יקבלו כמותם, ומשום זה ארץ רעשה כיון שאמרו נעשה ונשמע מיד שקטה זהו שכתוב ארץ יראה ושקטה, יראה בהתחלה, ולבסוף שקטה.]

ביאור ענין הרעש

ח. למדנו שענין הרעש בשמים ובארץ, הוא מחמת שאין העולם עומד אלא על לימוד וקיום התורה, ובעת שנולד חשש לביטולה של תורה ח"ו, אזי כל העולם רועש וגועש. וכן היה בזמן המלך עוזיהו, שנאמר [דברי הימים ב פרק כו, יז] וַיִּבְּן מְגִדְלִים בְּמִדְבָּר וַיַּחְצֵב בְּרוֹת רְבִים כִּי מְקַנְה־רַב הָיָה לוֹ וּבְשִׁפְלָה וּבְמִישׁוֹר אֲפָרִים וְכַרְמִים בְּהָרִים וּבְכַרְמֶל כִּי אָהֵב אֲדָמָה הָיָה; ובמדרש שלשה נזקו לאדמה ונעשה חולין ואלו הן: קין, ונח, ועוזיה...ועוזיה, מנין, שנ' כי עובד אדמה היה (דה"ב כ"ו, י'). הפקיר עצמו לאדמה והיה עוסק בארצו, ולא היה נזקק לתורה ולא היה נכנס לשמוע דברי תורה. ויהי לעזיהו חיל עשה מלחמה יוצאי צבא לגדוד במספר פקדתם ביד יעואל יעואל הסופר ומעשיהו השופט על יד-חנניהו משרי המלך: (יב) כל מספר ראשי האבות לגבורי חיל אלפים ושש מאות: (יג) ועל-ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת אלפים וחמש מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזור למלך על-האויב: (יד) ויכן להם עזיהו לכל-הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים: (טו) ויעשו בירושלם חשבנות מחשבת חושב להיות על-המגדלים ועל-הפנות לירוא פחצים ובאבנים גדולות ויצא שמו עד-למרחוק כפי-הפליא להעזר עד כחוק: ומבואר שהשקיע כל כוחו בביצור מגדלים וחומות ובנינים, וצבא גדול ומצוייד היטב בכל כלי המשחית, ובזה נתגאה והתנשא, ואז... (טז) וכחוקתו גבה לבו עד-להשחית וימעל בה' אלהיו ויבא אל-היכל ה' להקטיר על-מזבח הקטרת: מי גרם לו, על שהפקיר עצמו לאדמה, ויש בזה עקירת כל התורה כולה, שהפך כל המציאות לחולי חולין בלי ריח תורה, עד שהגיע למצב בו החליט גם להקטיר קטורת, וכמעשה קורח ועדתו, ונעשה רעש גדול בשמים ובארץ.

ט. וכן לע"ל בזמן בוא גוג להלחם עם ישראל, הרי באבוד ישראל ח"ו, מיד נעקרת התורה, שבאין לומדיה ומקיימיה אין לתורה אחיזה בעולם, וממילא אין קיום לעולם, ונרעשים שמים וארץ מחמת חשש זה. וכן היה בימי דבורה וברק, שנאמר [שופטים פרק ד, ב-ג] וַיִּמְכְּרֶם ה' בְּיַד יָבִין מֶלֶךְ-כְּנָעַן אֲשֶׁר מֶלֶךְ בְּחָצוֹר וְשֵׁר-צָבָאוּ סִסְרָא וְהוּא יוֹשֵׁב בְּחַרְשַׁת הַגְּוִיִּם: (ג) וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶל-ה' כִּי תָשַׁע מְאֹד רָכַב-בְּרִזְלָלוֹ וְהוּא לְחָץ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחֻזְקָה עֲשָׂרִים שָׁנָה: ופרש"י לחץ את בני ישראל בחזקה - דקס ר' תנחומא כגידופין וכן הוא אומר חזקו עלי דצרכס: וכתיב^ו והיא יושבת תחת-תמר דבורה, ואמרו [בילקוט שמעוני שם] מה תומר זה צלו מועט אף ת"ח שבאותו הדור היו מועטין. ובתנא דבי אליהו רבה [פרשה

[ל] אמרו, לא היו תלמידי חכמים בישראל אלא כמלא חצי דקל בלבד, לכך נאמר והיא יושבת תחת תומר. ועוד אמרו בילק"ש וכי מה טיבו של ברק אצל דבורה אלא אמרו ברק שמש את הזקנים כל ימי יהושע וחזר ושמש אחר מיתתו לפיכך הביאוהו ונתנוהו אצל דבורה, במי הקדוש ברוך הוא מושיע את ישראל בבני אדם שמשכימין ומעריבין לב"ה ולבית המדרש ועוסקין בתורה בכל יום תמיד. וכתוב [שופטים פרק ה, י-יא] 'רַכְּבֵי אֶת־נֹת צְחֹרוֹת יִשְׁבִי עַל־מִדְיָן וְהִלְכִי עַל־דֶּרֶךְ שִׁיחוֹ: (יא) מְקוֹל מְחַצְצִים בֵּין מְשֹׁאֲבִים שָׁם יִתְנוּ צְדָקוֹת ה' צְדָקֹת פְּרוֹזְנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אֲזַ יִרְדּוּ לְשַׁעְרִים עִם־ה': ואמרו [שם בילק"ש] תני דבי רב ענן אלו תלמידי חכמים שהולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ועוסקין בתורה ועושין אותם כצאהרים, יושבי על מדין שיושבין ודין דין אמת לאמתו, והולכי אלו בעלי מקרא, על דרך אלו בעלי משנה, שיחו אלו בעלי גמרא שכל שיחתן דברי תורה: רוכבי אתונות צחורות, אין צחורות אלא נקיות מן הגול, יושבי על מדין שמעמידין הדבר על הדין, והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם ואין להם שיחה בטלה לעולם שנאמר שמענו מלכים האוינו רוזנים, מקול מחצצים האומרים על טמא טמא ועל טהור טהור הלכות שבת וחגיגות ומעילות ודיני חצצים באדם, בין משאבים, שלומדים ושואבים דברי תורה, שם יתנו צדקות ה' צדקות פרוזנו בישראל, עיר קטנה היתה בישראל עמדו ובנו להם בית הכנסת ובית המדרש ושכרו להם את החון ומלמדי תינוקות, נמצאו בתי מדרשות רבים בישראל, וכל מי שמחדש דברי תורה על פיו דומה כמי שמשמיעים אותו משמים ואומרים לו כך אמר הקדוש ברוך הוא בנה לי בית ששכר גדול שלו הוא שנאמר יבחר אלהים חדשים וגו': והמובן שכל זה נתחדש רק אחרי ישועת ה' במלחמה, אבל בימי סיסרא היה הכל בהיפך, ונתמעטה התורה מאד. והנה עה"פ [ריש דברים] וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעִשְׂתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כ' בעל הטורים בארבעים. ב' במסורה. ויהי בארבעים. מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל (שופטים ה ח). לומר אם יהיה ת"ח אחד בין ארבעים אלף אין צריכים לא מגן ולא רומח כי ת"ח מגין עליהם מאויביהם, דאיירי התם בתלמידי חכמים שנאמר לבי לחקקי ישראל, והכא נמי כתיב בתריה (פסוק ה) ענין התורה שנאמר הואיל משה באר את התורה: ובתנא דבי אליהו [רבה פרשה יא] מיכן אמרו ארבעים אלף מישראל שנתקבצו ויצאו למלחמה ויש ביניהן זוג אחד של תלמידי חכמים דומה שהוא מסרם בידן, שנאמר מגן אם יראה ורומח. ומשמע כנ"ל שנתמעטו הת"ח עד שעל כל ארבעים אלף היה ת"ח או שניים.

אֶרֶץ רַעֲשָׂה

. והשתא יל"פ מ"ש 'ה' בְּצִאתְךָ מִשְׁעִיר בְּצַעְדְךָ מִשְׁדָּה אֲדוֹם אֶרֶץ רַעֲשָׂה גַם־ שָׁמַיִם נָטְפוּ גַם־עֵבִים נָטְפוּ מַיִם: דהיינו כמו בזמן צאתך משעיר ומשדה אדום, שהוא זמן מ"ת, שהארץ רעשה, שהיתה יראה שלא תהיה ח"ו תורה בישראל, כך גם עכשיו 'ארץ רעשה גם שמים נטפו'. 'הרים נזלו מפני ה' זה סיני מפני ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' – הכל משל על המלחמה ע"ד מן שמים נלחמו, ופי' זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרד כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימת' ופחד נמוגו כל יושבי נענן: רד"ק. וכל כך למה – משום ש'בִּימֵי שִׁמְגַר בֶּן־עֲנַת בְּיָמֵי יַעֲלֵל חָדְלוּ אֶרְחֹת – הדרכים הרחבות הסלולות לרבים בדרך התורה המסורה לנו – חדלו – פסקו, וְהִלְכִי נְתִיבוֹת – וכל אחד הולך בדרכו שלו, ואינה דרך התורה אלא

– יִלְכוּ אַרְחוֹת עֶקְלָקְלוֹת: דרכים עקומות היפך מדרכה של תורה, וכמעט שלא חדלה תורה מישראל. 'חָדְלוּ פְּרוֹזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדְלוּ עַד שִׁקְמַתִּי דְבוּרָה, 'פרוזון' הוא מלשון ערי הפרזי שאין להם חומה, כלומר שלא התפשטה תורה אלא נאספה לה כמו לערי מבצר, ולהלן אמרה צְדֻקַת פְּרוֹזוֹ בְּיִשְׂרָאֵל וכו' הילק"ש עיר קטנה היתה בישראל עמדו ובנו להם בית הכנסת ובית המדרש ושכרו להם את החזן ומלמדי תינוקות, נמצאו בתי מדרשות רבים בישראל, שחזרה והתפשטה תורה בישראל.

יא. והנה הקמת תורה על תילה היתה אז ע"י ברק שהסכים לצאת למלחמה, ולא היה הדבר פשוט כלל וכלל, משום שאיתא בילק"ש סיסרא בא עליהם בארבעים אלף ראשי גייסות וכל אחד היה עמו מאה אלף, ובן שלשים שנה היה וכבש כל העולם בכחו ולא היה כרך שלא היה מפיל חומה בקולו ואפילו חיה שבשדה כיון שהיה נותן עליה קולו לא היתה זוה ממקומה, אמרו כשהיה יורד לרחוק בנחל קישון היה עולה בוקנו כמה מאכל בני אדם דגים, ותשע מאות סוסים במרכבתו ובחזרה לא היה אחד מהם חוזר בשלום: ובת"י איתא וסליק עליהון סיסרא סנאה ומעיקא בארבעין אלפין רישי משרין, בחמשין אלפין אחדי סיפין, בשתיין אלפין אחדי רומחין, בשבעין אלפין אחדי תריסין, בתמנן אלפין מחצצי גיריא, בר מתשע מאה רתיכין דברזלא דהוו עמיה ורתיכוהי. [עלה עליהם סיסרא בארבעים אלף ראשי גייסות, וחמישים אלף שולפי חרב, שישים אלף אוחזי רומח, שבעים אלף נושאי תריסים, שמונים אלף קשתים יורי חיצים, מלבד תשע מאות רכבי ברזל], ובדרך הטבע א"א היה כלל לנצח את סיסרא וחילו, ומה עוד שבאו לעזרתו כל ל"א מלכי כנען עם כל חילם וצבאם, וכמ"ש 'באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענה על-מי מגדו בצע כסף לא לקחו'. ואמרה לו דבורה לברק 'לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולון: ומ"ש 'ומשכת' פי' הרד"ק 'חמשוך ישראל ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור, כי ידאים היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רבים: והוזהר שלא ליקח אלא רק עשרת אלפים מישראל ולא אחד יותר, וגם הם רק מבני נפתלי ובני זבולון, ולא משאר שבטי ישראל, משום שישועת ה' בעת ההיא היתה למעלה מדרך הטבע, וזה היה לאות ולמופת על מלחמת ה' עם סיסרא, כי עשרת אלפים איש אינם נחשבים למאום כלפי מחנה סיסרא ומלכי כנען. ומזה הטעם גם נצטוו להעלות את כולם להר תבור, שהוא מקום גבוה וגלוי, ועי"ז יבין סיסרא כי בא ברק להלחם עמו ויאסוף את חילו, שעי"ז יתגלה כבוד מלכותו ית', וכמ"ש 'ויגדו לסיסרא פי' עלה ברק בן-אבינעם הר-תבור: ויזעק סיסרא את-כל-רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת-כל-העם אשר אתו'.

יב. ובזה מובן איך קבל הר תבור שכרו, שנתקדש שמו של הקב"ה בעולמו ע"י מה שעלו כולם להר תבור, ונאספו עי"ז כל מלכי כנען למלחמה, ויצא הבוי"ת בעצמו להלחם עם סיסרא וחילו, כמ"ש 'ותאמר דבורה אל-ברק קום פי' זה היום אשר נתן ה' את-סיסרא בידך הלא ה' יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: ומדויק לשון הכתוב 'הלא ה' יצא לפניך' – שכבר יצא קודם לכן, וכביכול הולך לפני המחנה, וכמ"ש 'ויהם ה' את-סיסרא ואת-

כָּל־הֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחְנֶה לְפָנֵי־בָרֶק, שברק ואנשיו רק רדפו אחרי מחנה סיסרא, ולא נותר להם אלא להרגם לפי חרב.

יג. והנה בזכריה [פרק יד, ג] נאמר וַיֵּצֵא ה' וְנִלְחַם בְּגוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הַלְחָמוֹ בְּיוֹם קָרֵב: ויש לבאר מהו 'כיום הלחמו ביום קרב', דעל איזה 'יום קרב' מדבר הכתוב. וי"ת כְּיוֹם אֲנָחוּתִיהָ קָרֵב עַל יַמָּא דְסוּף: ויל"ע מדוע קרא לו הכתוב 'יום קרב'. ואחרים פי' באופנים אחרים. ולפמשנת"ל יל"פ דקאי על מלחמת סיסרא וקרי ליה 'יום קרב', דמרמז בזה על שם 'ברק', שבהיפוך אותיות הוא 'קרב', ומצינו בילקוט ג' שמות יש לו ברק, ומינאל, ולפידות, ברק על שם שפניו דומות לברק וכו', ומבואר דנקרא שמו 'ברק' מחמת מראהו, וכעין דוגמא של מעלה דכתיב ונתהלים פרק יח, טו] וַיִּשְׁלַח חֲצֵיו וַיְפִיֵצֵם וּבָרָקִים רַב וַיְהִיֵּם: 'ויהמם' – כמ"ש 'וַיְהִיֵּם ה' אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחְנֶה לְפָנֵי־בָרֶק'. ומצאתי כן בס' מעיינות החכמה [מהגה"מ רבי מרדכי אבוזאגלו זצוק"ל מעיר דרעא, וראה בספר שם הגדולים למרן החיד"א שכתב: ספר מעיינות החכמה חיבר החכם החסיד מהר"ר מרדכי מעיר דרעא בקבלה, והיה נגלה לו אליהו זכור לטוב ונגנז הספר ע"ש. ובספרו פני דוד פרשת בשלח על הפסוק זה הדבר אשר ציוה ה' לקטו ממנו וגו' כותב מרן החיד"א: שמעתי משם הרב ר' מרדכי ז"ל מעיר דרעא בערי המערב שנגלה לו אליהו ז"ל וגילה לו רזי תורה וכו', ועלה בסוף ימיו לצפת, ושם נטמן, בתקופת רח"ו]. ויצא ה' ונלחם בגויים ההם כיום הלחמו ביום קרב והוא ביום מלחמת בר"ק בן אבינועם עם סיסרא.

יד. אֲנָכִי לַה' אֲנָכִי אֲשִׁירָה אֲזַמְּרָ לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. הנה מילת 'אנכי' מוטעמת ב'רביעי', והוא טעם מפסיק, וא"כ איננה מחוברת להמשך הפסוק אלא מתפרשת לעצמה, וצ"ב בפירושה. ונל"פ הכי: 'אנכי' – הוא מ"ש הבוי"ת בזמן מ"ת 'אנכי ה"א', לה' – לאותו ה' – אנכי אשירה, דעכשיו הוא כמו אז זמן מ"ת, שהיה העולם שמים מתורה, ונעשה עכשיו כקבלת התורה מחדש, כמו בזמן ההוא שרעשה הארץ מפחדה, עד שנתנה תורה, כן גם עתה, וע"ז אֲזַמְּרָ לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל'.